

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ
Ο ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ
Παραδείγματα και τεχνικές από τον ευρωπαϊκό χώρο

Ερευνητική εργασία: Χόρμπα Κανέλλα
Επιβλέπων Καθηγητής: Τζομπανάκης Αλέξιος

**Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ
Ο ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ**
Παραδείγματα και τεχνικές από τον ευρωπαϊκό χώρο

ΧΟΡΜΠΑ ΚΑΝΕΛΛΑ

**Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ
Ο ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ**
Παραδείγματα και τεχνικές από τον ευρωπαϊκό χώρο

Ερευνητική Εργασία

Επιβλέπων Καθηγητής: Τζομπανάκης Αλέξιος

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΑΚΑΔ. ΕΤΟΣ 2011-2012

ΧΑΝΙΑ
ΜΑΙΟΣ 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
2. Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	13
Από τις απαρχές έως τον 20 ^ο αιώνα	15
Μοντέρνο κίνημα και βιομηχανική αρχιτεκτονική	21
Η μεταβατική περίοδος	25
Η νέα κατάσταση: μεταμοντερνισμός	27
3. ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ	37
Η βιομηχανική πόλη του 19 ^{ου} αιώνα	39
Μοντέρνο κίνημα και αστική θεώρηση	42
Επιστροφή στην πόλη του 19 ^{ου} αιώνα: μεταμοντερνισμός	47
4. Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΤΑ ΑΠΟΚΑΤΕΣΤΗΜΕΝΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ: ΜΕΛΕΤΗ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΩΝ	59
Κτίριο/ Όγκος	65
Συγκρότημα/ Ιστός	83
5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	101
Βιβλιογραφία-Διαδικτυακές πηγές	107
Πηγές εικονογράφησης	115

1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της ερευνητικής εργασίας αποτέλεσε η επανασηματοδότηση του δημόσιου χώρου στα αποκατεστημένα βιομηχανικά κτίρια και συγκροτήματα στην Ευρώπη. Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μια συστηματική αποκατάσταση των βιομηχανικών κτιρίων. Μετά τη ραγδαία αποβιομηχάνιση που σημειώθηκε τη δεκαετία του 1970 και τους έντονους προβληματισμούς για τους τρόπους αντιμετώπισης αυτών των κτιρίων, παρατηρείται ότι σε μεγάλο βαθμό τα βιομηχανικά κτίρια αποκαθίστανται και επαναχρησιμοποιούνται με κύρια λειτουργία τον πολιτισμό, δηλαδή ως μουσεία.

Τα βιομηχανικά κτίρια ξεκίνησαν να κατασκευάζονται το 18^ο αιώνα και αυξήθηκαν με γρήγορο ρυθμό κατά τη Βιομηχανική επανάσταση, που έλαβε χώρα το 19^ο αιώνα. Οι αρχές σχεδιασμού της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής φαίνεται ότι επηρέασαν ένα νέο κίνημα που ανέκυψε τον 20^ο αιώνα, το μοντερνισμό, στη δημιουργία μιας νέας αρχιτεκτονικής. Από τη δεκαετία του 1960 και μετά, όμως, ασκούνται σφοδρές κριτικές στο μοντέρνο κίνημα, με αποτέλεσμα τη δημιουργία του κινήματος του μεταμοντερνισμού. Παράλληλα, τη δεκαετία του 1970 πραγματοποιείται στην Ευρώπη μια απότομη αποβιομηχανοποίηση, με τα εργοστάσια που κλείνουν να μετατρέπονται σε άχρηστο κτιριακό απόθεμα. Όμως, τα αιτήματα για τη διάσωση της ιστορίας και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της μεταμοντέρνας περιόδου οδηγούν σε αποκαταστάσεις κτιρίων, όπως των βιομηχανικών.

Ο όρος «βιομηχανική αρχαιολογία» διατυπώθηκε για πρώτη

φορά στην Αγγλία¹ τη δεκαετία του 1950, όταν οι αλλαγές στη βιομηχανία και την οικονομία είχαν σαν αποτέλεσμα την έναρξη της αποβιομηχάνισης. Η αποσαφήνιση του ορισμού έγινε το 1972 από τον Angus Buchanan ως «ο ερευνητικός τομέας που ασχολείται με τη διερεύνηση, την κατανόηση, την καταγραφή και, σε μερικές περιπτώσεις, με τη διατήρηση των βιομηχανικών μνημείων»². Σύμφωνα με το χάρτη Nizhny Tagil του 2003, η βιομηχανική αρχαιολογία είναι «μια διεπιστημονική μέθοδος μελέτης όλων των μαρτυριών, υλικών και άυλων, των τεκμηρίων, των τεχνουργημάτων, της στρωματογραφίας και των κατασκευών, των ανθρώπινων οικισμών και των φυσικών και αστικών τοπίων που δημιουργήθηκαν για ή από τη βιομηχανική διεργασία».

Η μετατροπή των βιομηχανικών κτιρίων σε μουσεία έχει ως στόχο την ενσωμάτωσή τους στον αστικό ιστό της πόλης. Το μουσείο, ως κατεξοχήν δημόσιο κτίριο, αποτελεί ένα από τα είδη δημόσιου χώρου για την πόλη. Κατά την επανάχρηση παρατηρείται ότι εισάγεται ο δημόσιος χώρος στο αποκατεστημένο κτίριο. Οι αποκαταστάσεις των βιομηχανικών κτιρίων και συγκροτημάτων γίνονται στην περίοδο του μεταμοντερνισμού, όπου πραγματοποιείται μια εκτεταμένη εμπορευματοποίηση, εκτός των άλλων, και του δημόσιου χώρου. Ανά τους αιώνες, ο δημόσιος χώρος διαρθρώνεται με διαφορετικό τρόπο μέσα στην πόλη και παρόμοιες αλλαγές παρατηρούνται στη δομή των πόλεων. Έτσι, θα διερευνηθούν οι μεταβολές που πραγματοποιούνται στη διάρθρωση του δημόσιου χώρου και της πόλης σε κάθε ιστορική περίοδο από το 19^ο αιώνα και μετά. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στον τρόπο αντιμετώπισης του δημόσιου χώρου κατά τη μεταμοντέρνα περίοδο.

Σκοπός της εργασίας αποτελεί η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο εισάγεται ο δημόσιος χώρος στα αποκατεστημένα βιομηχανικά κτίρια και συγκροτήματα. Σε αυτό το πλαίσιο θα εξεταστούν οι λόγοι για τους οποίους δημιουργείται η βιομηχανική αρχιτεκτονική και για ποιους λόγους αποκαθίστανται τα βιομηχανικά κτίρια. Θα διερευνηθούν οι αιτίες για τις οποίες επιλέγεται η επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων ως μουσεία. Τέλος, θα αναζητηθεί γιατί εισάγεται μεγάλο μέρος

¹ Ο πρώτος ορισμός αποδίδεται στους Michael Rix, Donald Dudley, Kenneth Hudson και αφορά την «έρευνα των καταλοίπων των βιομηχανιών του παρελθόντος».

² Buchanan A., *Industrial Archaeology in Britain*, Penguin Books, England, 1972

δημόσιου χώρου στα βιομηχανικά κτίρια και συγκροτήματα με την αποκατάστασή τους και εάν με αυτόν τον τρόπο επιδιώκουν να αποτελέσουν και πάλι μέρος της πόλης.

Μέσα από βιβλιογραφική έρευνα μελετάται η ιστορία της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής, που ξεκινά το 18^ο αιώνα περίπου, και επικεντρώνεται στα αρχιτεκτονικά κινήματα του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα. Παράλληλα, διερευνάται πώς διαρθρώνεται η πόλη και με ποιο τρόπο μετασχηματίζεται η έννοια του δημόσιου χώρου από το 19^ο αιώνα έως το μεταμοντερνισμό. Τέλος, επιλέγεται η μελέτη ορισμένων παραδειγμάτων αποκατεστημένων βιομηχανικών κτιρίων και συγκροτημάτων στον Ευρωπαϊκό χώρο κυρίως, προκειμένου να διαπιστωθεί με ποιο τρόπο εισάγεται ο δημόσιος χώρος σε αυτά. Τα παραδείγματα αυτά διαχωρίζονται σε κτίρια και συγκροτήματα και συγκρίνονται μεταξύ τους ως προς τον τρόπο που επανασχεδιάζεται ο δημόσιος χώρος σε κάθε μια περίπτωση.

Συμπερασματικά, θα επιδιωχθεί μια σύντομη ιστορική αναδρομή στη βιομηχανική αρχιτεκτονική από τις απαρχές της έως σήμερα, και θα διερευνηθεί κατά πόσο αυτή επηρέασε, αλλά και επηρεάστηκε από κάθε περίοδο από το 19^ο αιώνα και μετά. Θα γίνει μια σύντομη αναφορά στα χαρακτηριστικά και τις θεωρίες των κινήματων της κάθε ιστορικής περιόδου. Μετέπειτα, θα εξεταστεί πώς αντιμετωπίζεται και πώς διαρθρώνεται ο δημόσιος χώρος, καθώς και η δομή της πόλης, σε κάθε περίοδο. Τέλος, μέσα από την ανάλυση παραδειγμάτων αποκατεστημένων βιομηχανικών κτιρίων, θα εξεταστεί ο τρόπος που επανεισάγεται ο νέος δημόσιος χώρος σε ένα βιομηχανικό κτίριο είτε στο επίπεδο του όγκου, δηλαδή του ίδιου του κτιρίου, είτε στο επίπεδο του αστικού ιστού, όπως σε ένα βιομηχανικό συγκρότημα.

2

H BIOMHXANIKH
APXITEKTONIKH

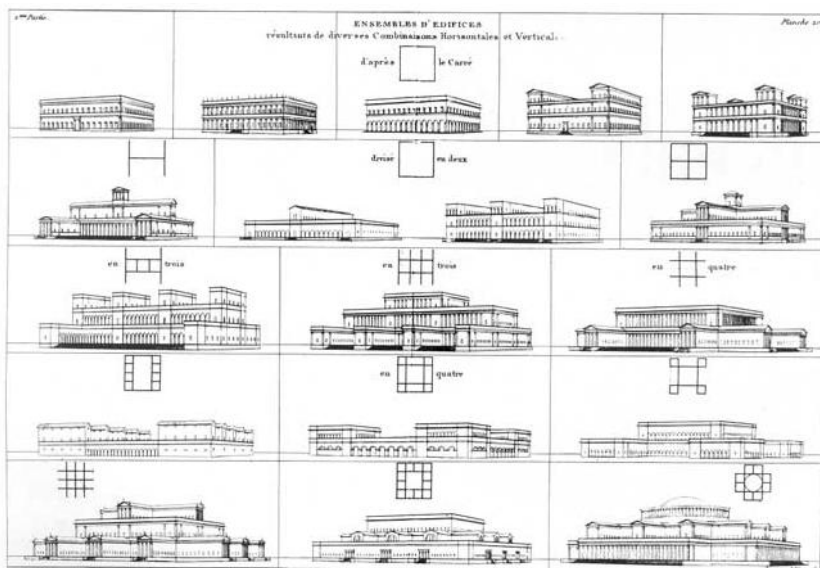
Από τις απαρχές έως τον 20^ο αιώνα

Η αρχιτεκτονική μέχρι τα μέσα του 18^{ου} αιώνα αποτελούνταν κατά πλειοψηφία από εκκλησίες, κάστρα, παλάτια, ενώ υπήρχαν και κάποια δείγματα από δημαρχεία και βίλες. Με τη Βιομηχανική Επανάσταση συνέβησαν σημαντικές αλλαγές στη ζωή και την οικονομία, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν ανάγκες για νέους τύπους κτιρίων. Από το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα σημειώνεται απρόσμενη αύξηση του πληθυσμού, ειδικά αυτού που ζει στις αστικές περιοχές. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα όχι μόνο να αλλάξει η κλίμακα όλων των δημόσιων κτιρίων, αλλά πολλές λειτουργίες να αποκοπούν από άλλες και να δημιουργήσουν αυτόνομα κτίρια³. Έτσι, ο αρχιτέκτονας καλείται να αντιμετωπίσει το σχεδιασμό νέων τύπων κτιρίων (όπως βιβλιοθήκες, ξενοδοχεία, μουσεία, θέατρα, σιδηροδρομικοί σταθμοί κ.λπ.), που προσαρμόζονται σε νέες απαιτήσεις και πρέπει να ικανοποιούν τους όρους της σύγχρονης κοινωνίας. Όλοι αυτοί οι νέοι τύποι απαιτούσαν εκτενή έρευνα στην επίλυση της λειτουργίας τους, είτε πρόκειται για νέα είτε για μια ήδη υπάρχουσα λειτουργία που αλλάζει, και για αυτές τις τροποποιήσεις και καινοτομίες πρέπει να δημιουργηθούν σχέδια⁴.

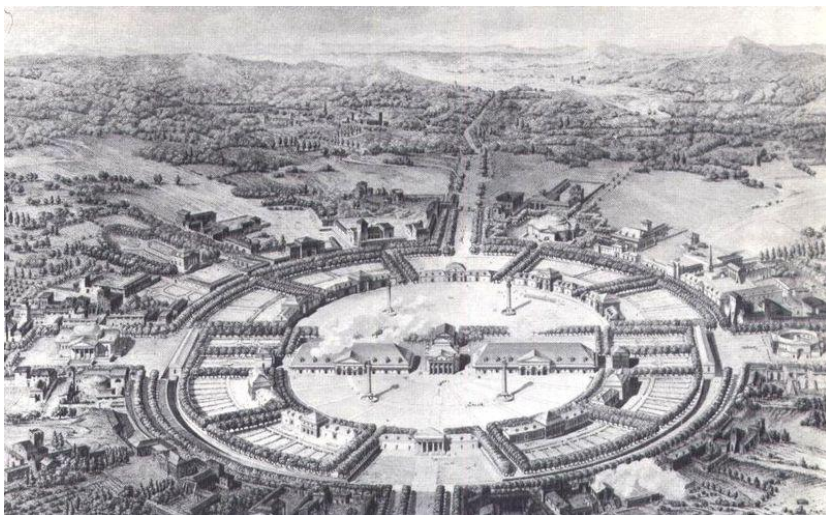
Όμως, ένας αρχιτέκτονας δεν μπορεί να επιλύσει το σχεδιασμό τόσο πολλών διαφορετικών τύπων. Θα πρέπει να ασχοληθεί ταυτόχρονα με τη λειτουργικότητα, τη μορφή και την οικονομία της κατασκευής. Η γαλλική *École des Beaux-Arts* ασχολείται συστηματικά

³ Για παράδειγμα, το μουσείο αποκόπεται από τον τύπο του παλατιού, αποτελώντας ένα αυτόνομο τύπο.

⁴ Pevsner N., *A history of building types*, Princeton University Press, Princeton, 1976, σελ. 289

1 | Jean Nicolas Louis Durand, Διάφοροι τύποι κτιρίων σε τετραγωνικό κάναβο

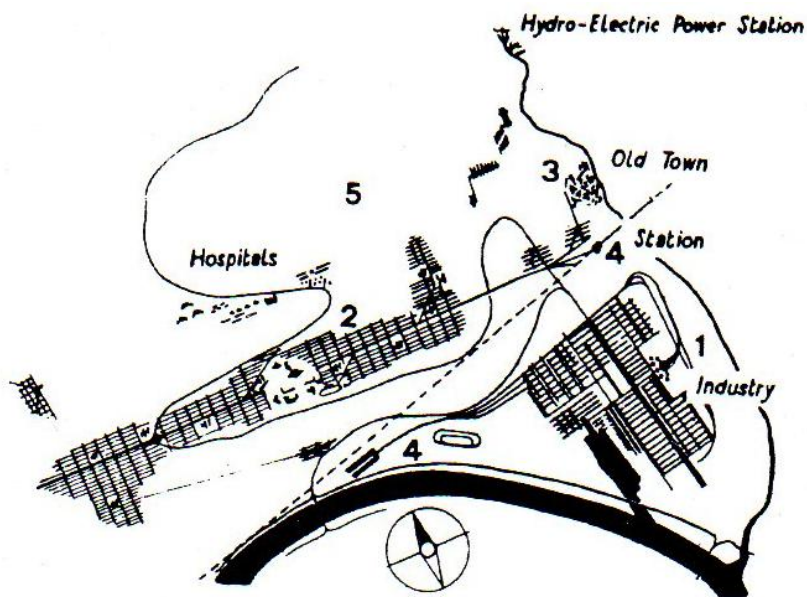
2 | Claude Nicolas Ledoux, Η ιδανική βιομηχανική πόλη Chaumoulin

με το σχεδιασμό αυτών των νέων τύπων, τα οποία θέτει ως θέματα διαγωνισμού στους σπουδαστές της. Ο απόφοιτος της σχολής Jean-Nicolas-Louis Durand στην πραγματεία του "*Précis des leçons données a l' Ecole Polytechnique*" δημιούργησε μια υποδειγματική και οικονομική τυπολογία κτιρίων, με βάση την οποία θα μπορούσαν να δημιουργηθούν οι κατάλληλες και οικονομικές κατασκευές μέσα από τυποποιημένους συνδυασμούς σταθερών κατόψεων και εναλλακτικών όψεων⁵. Είναι ένας οδηγός με κτίρια όλων των κατηγοριών και ο αρχιτέκτονας δεν έχει παρά να διαλέξει, ανάλογα με την περίπτωση, τον κατάλληλο συνδυασμό. Συνεπώς, σημειώνεται το πέρασμα σε μια εποχή νεωτερικότητας, κατά την οποία η αδυναμία επίλυσης ενός αρχιτεκτονικού προβλήματος, λειτουργικού ή μορφολογικού, αντιμετωπίζεται με την αναδρομή σε μια τυπολογία και όχι με την προσωπική βούληση του αρχιτέκτονα.

Η ανάγκη για τη δημιουργία της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής προέκυψε το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, με τη Βιομηχανική Επανάσταση, και εξελίχθηκε ιδιαίτερα το 19^ο αιώνα. Οι σημαντικές εφευρέσεις που πραγματοποιήθηκαν, όπως η ατμομηχανή, είχαν ως συνέπεια την ανάπτυξη της βιομηχανίας και της οικονομίας. Η απότομη αύξηση της παραγωγής δημιούργησε την ανάγκη για εργατικό δυναμικό, το οποίο συγκεντρώθηκε γύρω από τα εργοστάσια σε κοινότητες. Σταδιακά, με την προσέλευση νέου πληθυσμού προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες του εργατικού δυναμικού, οι μικρές κοινότητες κατέληξαν σε πόλεις. Όμως, οι κακές συνθήκες διαβίωσης που επικρατούσαν, ειδικά στη Μεγάλη Βρετανία, οδήγησε μερικούς βιομήχανους στο σχεδιασμό νέων περιοχών κατοικίας για την εργατική τάξη κοντά στις βιομηχανίες. Αυτές οι πρώιμες ενέργειες σύνδεσης της βιομηχανίας με την κατοικία κατέληξαν στο σχεδιασμό βιομηχανικών πόλεων, οι οποίες προσέλαβαν πολλές μορφές, από τις «πρότυπες» υφαντουργικές, σιδηροδρομικές και εργοστασιακές πόλεις μέχρι τις σχεδιασμένες ουτοπικές κοινότητες⁶. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα είναι η ιδανική βιομηχανική πόλη Chaux που σχεδίασε ο αρχιτέκτονας Claude Nicolas Ledoux το 1776 και ακολουθούν πολλές ουτοπικές βιομηχανικές πόλεις, όπως το «Phalanstère» του Charles

⁵ Frampton K., *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική: Ιστορία και Κριτική*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σελ. 24-25

⁶ Ibid., σελ. 30-31

3| Tony Garnier, Σχηματικό σχέδιο της Cité Industrielle: 1. περιοχή βιομηχανίας, 2. περιοχή κατοικίας, διοίκησης κτλ, 3. παλιά πόλη, 4. δημόσιες εξυπηρετήσεις, 5. περιοχή πρασίνου

4| Tony Garnier, Cité Industrielle: το κέντρο και οι περιοχές κατοικιών

Fourier και σχεδόν ένα αιώνα μετά, η «Cité Industrielle» του Tony Garnier.

Αναφορικά με τα βιομηχανικά κτίρια, με όλη τη σημασία του όρου, προέκυψαν το 18^ο αιώνα. Πρώιμα εργοστάσια μπορούν να θεωρηθούν τα εργαστήρια των τυπογραφείων που λειτουργούσαν ήδη από την Αναγέννηση. Στη Μεγάλη Βρετανία υπάρχουν διάσπαρτα πολλά μεμονωμένα βιοτεχνικά εργαστήρια, τα οποία στη συνέχεια αντικαταστάθηκαν από τα βιομηχανικά εργοστάσια. Η πρώτη βιβλιογραφική αναφορά στον όρο «εργοστάσιο» γίνεται το 1771 από τον Francois Blondel, ο οποίος στο βιβλίο του "*Cours d' architecture*" επισημαίνει ότι πρέπει να είναι απλά και στερεά και να κτίζονται στην περιφέρεια της πόλης κοντά σε ποτάμι⁷. Τα εργοστάσια της εποχής χρησιμοποιούν την υδραυλική ενέργεια για τη λειτουργία των μηχανών τους, και αργότερα, με την εφεύρεση της ατμομηχανής, τον άνθρακα, οπότε ανάλογα κατασκευάζονται κατά μήκος των υδάτινων δρόμων ή κοντά σε κοιτάσματα άνθρακα. Τα βιομηχανικά κτίρια πραγματοποιούνταν από διάφορους κατασκευαστές της εποχής, χωρίς να δίνεται ιδιαίτερη σημασία στη μορφή. Ο πρώτος αρχιτέκτονας που ασχολήθηκε με το σχεδιασμό εργοστασίου ήταν ο Ledoux, στο Chaux το 1776, με νεοκλασικές επιρροές.

Η περίοδος του 19^{ου} αιώνα σηματοδοτείται από πολλές πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές και δημογραφικές αλλαγές στην Ευρώπη. Είναι η εποχή των ενοποιήσεων και των γενικών θεωρήσεων⁸. Τα πολλαπλά τεχνολογικά και μη επιτεύγματα που σημειώθηκαν, όπως η διεύρυνση των μεταφορικών δικτύων, η διεύρυνση στη μετάδοση της πληροφορίας, η εφαρμογή ενός ενιαίου μετρικού συστήματος και άλλα, δημιούργησαν νέα δεδομένα δύναμης και γνώσης· οδήγησαν σε μια νέα συμπεριφορά και ένα νέο τύπο ανθρώπου⁹. Ταυτόχρονα, η Βιομηχανική Επανάσταση σηματοδοτεί μια τομή στην ιστορία του πολιτισμού. Η μετάβαση σε μια νέα εποχή με μεγάλα άλματα και πολύ γρήγορη ταχύτητα έχει ως αποτέλεσμα η ιστορία του πολιτισμού να χάσει βασικά γνωρίσματα των παλιότερων εποχών. Ο άνθρωπος-γεωργός, που κυριαρχούσε ως βασικός μοχλός της οικονομίας μέχρι

⁷ Pevsner N., *A history of building types*, Princeton University Press, Princeton, 1976, σελ. 273

⁸ Λάββας Γ., *Επίτομη ιστορία της αρχιτεκτονικής*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2002, σελ. 202

⁹ Ibid., σελ. 205

τότε, διαφοροποιείται ριζικά στη δομή του ώστε να δώσει τη θέση του στον άνθρωπο-μηχανικό¹⁰.

Όλα αυτά τα τεχνολογικά επιτεύγματα, οι πολλαπλές εκρήξεις και διαστάσεις είχαν ως άμεσες επιπτώσεις στην αρχιτεκτονική τη δημιουργία νέας κλίμακας και νέων τύπων κτιρίων. Παράλληλα με την άρνηση της συνομιλίας με το παρελθόν, δοκιμάζονται νέες μέθοδοι και ιδέες στην κατασκευή, νέα υλικά και νέες μορφές. Αυτή η νέα κατηγορία κτιρίων, που περιλαμβάνει την κατασκευή αποθηκών, εργοστασίων, γεφυρών, σχεδιάζεται από μηχανικούς που δεν απαιτούν κάποια καλλιτεχνική αναγνώριση. Βασικός τους στόχος είναι η επίλυση των λειτουργικών και κατασκευαστικών προβλημάτων και δεν ενδιαφέρονται τόσο για τη μορφή αυτών των κατασκευών, η οποία πολλές φορές λύνεται με δάνεια από το παρελθόν. Ουσιαστικά, οι νέες συνθήκες της τεχνολογίας οδήγησαν στη δημιουργία αυτών των νέων τύπων κτιρίων.

Με τις καινοτομίες και εφευρέσεις που ακολούθησαν, έγινε εφικτή η κατασκευή, αλλά και ο εκσυγχρονισμός, πολλών εργοστασίων σε κάθε χώρα της Ευρώπης. Ο αριθμός τους πολλαπλασιάζεται συνεχώς, ενώ το μακρύ ορθογώνιο τους σχήμα, με τους πολλούς ορόφους, αλλάζει το σκηνικό της επαρχίας στη Μεγάλη Βρετανία¹¹. Η εφαρμογή αυτών των σημαντικών καινοτομιών επηρεάζει τον τρόπο κατασκευής τους, όπως για παράδειγμα το πρώτο εργοστάσιο από σίδηρο για πυροπροστασία που έκτισε ο μηχανικός William Strutt το 1792, σε αντίθεση των άλλων εργοστασίων της εποχής που ήταν κτισμένα από ξύλο και τούβλο¹². Η κατασκευή του μεταλλικού σκελετού πραγματοποιήθηκε το 1860 σε αποθήκες στη Γαλλία και σύντομα η ιδέα αυτή υιοθετήθηκε από όλα τα εργοστάσια σε κάθε χώρα της Ευρώπης. Τέλος του 19^{ου} αιώνα πια, έχουν εισαχθεί όλες οι καινοτομίες στο σχεδιασμό των εργοστασίων και ο ιστορισμός που εφαρμοζόταν στη μορφολογική επίλυση εγκαταλείπεται. Τα εργοστάσια αυτής της εποχής είναι καθαρά λειτουργικά, πέρα από κάθε αισθητική ή καλλιτεχνική κατηγορία και κυρίως, έργα των μηχανικών¹³ και όχι των

¹⁰ Λάββας Γ., *Επίτομη ιστορία της αρχιτεκτονικής*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2002, σελ. 217

¹¹ Pevsner N., *A history of building types*, Princeton University Press, Princeton, 1976, σελ. 277

¹² Ibid., σελ. 276-277

¹³ Λάββας Γ., *Op. cit.*, σελ. 227-228

αρχιτεκτόνων¹⁴.

Τελικά, το πέρασμα στον 20^ο αιώνα θα σηματοδοτήσει μια σημαντική αλλαγή στην κατασκευή των βιομηχανικών κτιρίων. Εκτός από τους μηχανικούς, και οι αρχιτέκτονες μπορούν να κατασκευάσουν βιομηχανικά κτίρια· αφορμή ο Peter Behrens που κτίζει τα βιομηχανικά κτίρια της εταιρείας AEG στο Βερολίνο το 1919¹⁵. Ακολουθούν και άλλοι αρχιτέκτονες, όπως οι Walter Gropius, Adolf Meyer, Hans Poelzig. Αυτή η αλλαγή θα οδηγήσει σε μια μεταβολή στον τρόπο σκέψης και σχεδιασμού της μορφής και της αρχιτεκτονικής γενικότερα.

Μοντέρνο κίνημα και βιομηχανική αρχιτεκτονική

Η μετάβαση από το 19^ο αιώνα στον 20^ο επιφέρει σημαντικές μεταβολές στην κοινωνία, την οικονομία και την αρχιτεκτονική. Η Βιομηχανική Επανάσταση, όπως τονίστηκε, είχε σαν αποτέλεσμα την παραγωγή νέων καταστάσεων, μεθόδων κατασκευής και νέων μορφών. Η απότομη βιομηχανοποίηση που ακολούθησε άλλαξε τα πρότυπα της ζωής στην κάθε χώρα και πόλη και οδήγησε σε πολλαπλασιασμό νέων τύπων κτιρίων για τα οποία δεν υπήρχε προφανής συνήθεια ή προηγούμενο¹⁶. Δημιούργησε νέες οικονομικές κατασκευές και κέντρα δύναμης. Οι πολλαπλές χρήσεις του παρελθόντος που χαρακτήριζαν το πολιτιστικό περιβάλλον του 19^{ου} αιώνα δεν μπορούν να διαχωριστούν από την ανάγκη να σχηματιστούν νέοι θεσμοί όπως μουσεία, βιβλιοθήκες, δημόσια κτίρια κ.τ.λ., τα οποία είναι συμπληρωματικά των νέων εμπορικών οργάνων, δηλαδή των εργοστασίων, αποθηκών, σιδηροδρομικών σταθμών κ.λπ.¹⁷.

¹⁴ Η διαφοροποίηση των όρων αρχιτέκτονας και μηχανικός λαμβάνει χώρα την περίοδο του Διαφωτισμού με την ίδρυση πολυτεχνικών σχολών στο Παρίσι, εκτός από τις υπάρχουσες αρχιτεκτονικές σχολές. Λόγω της πληθώρας των τεχνολογικών εξελίξεων η μηχανική διαχωρίζεται από την αρχιτεκτονική, με τους αρχιτέκτονες να ασχολούνται με δημόσια έργα, με αισθητικές απαιτήσεις, ενώ οι μηχανικοί με την οικονομία του έργου και τους πολύπλοκους μαθηματικούς υπολογισμούς.

¹⁵ Λάββας Γ., *Επίτομη ιστορία της αρχιτεκτονικής*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2002, σελ. 266

¹⁶ Curtis W., *Modern Architecture since 1900*, Phaidon Press Limited, London, 1996, σελ. 22

¹⁷ Ibid., σελ. 22

Μέσα από αυτή την ανεξέλεγκτη πρόοδο αναδύθηκε ένα νέο κίνημα, ο μοντερνισμός. Ουσιαστικά, η Βιομηχανική Επανάσταση έδρασε καταλυτικά στη δημιουργία του μοντέρνου κινήματος. Ο μοντερνισμός που εμφανίστηκε πριν από τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν περισσότερο μια αντίδραση στις νέες συνθήκες παραγωγής, κυκλοφορίας και κατανάλωσης, παρά μια πρωτοπορία στην παραγωγή αυτών των αλλαγών¹⁸. Προκλήθηκε από τις μηχανές, τα καινούρια μεταφορικά συστήματα και συστήματα επικοινωνίας, τους ουρανοξύστες και γέφυρες, τα κάθε είδους τεχνολογικά συστήματα, αλλά και από την αστάθεια και ανασφάλεια που συνοδεύει η γρήγορη καινοτομία και κοινωνική αλλαγή¹⁹. Παρ' όλα αυτά, η μορφή που πήρε αυτή η αντίδραση ήταν ιδιαίτερης σημασίας διότι όχι μόνο έδωσε τρόπους να αφομοιωθούν αυτές οι αλλαγές, αλλά πρότεινε κατευθυντήριες γραμμές δράσης που θα μπορούσαν να τις τροποποιήσουν ή να τις υποστηρίξουν. Αποτέλεσμα αυτών είναι ότι ο μοντερνισμός, αντιλαμβανόμενος ως θετικιστικός, τεχνοκεντρικός και ορθολογιστικός, έχει ταυτιστεί με την πίστη στη γραμμική πρόοδο, την απόλυτη αλήθεια, τον ορθολογικό σχεδιασμό των ιδανικών κοινωνικών τάξεων και την τυποποίηση της γνώσης και παραγωγής²⁰.

Τα κύρια χαρακτηριστικά του μοντέρνου σχεδιασμού του χώρου είναι η υποταγή της βούλησης στο λόγο και η ρήξη με το παρελθόν. Στις κοινωνίες που αναπτύσσονταν πριν από το μοντέρνο κίνημα επικρατούσε η οργανική ενότητα ανθρώπου, κόσμου και φύσης· αντίθετα, στις κοινωνίες του 20^{ου} αιώνα κυριαρχούν οι χωρισμοί υποκειμένου-αντικειμένου, κοινωνικού-ατομικού, βούλησης-Λόγου²¹. Ειδικά για τη γνωστική σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο, τη θέση του υποκειμένου δεν την κατέχει ο ζωντανός άνθρωπος, αλλά η φιγούρα του υπερβατικού υποκειμένου. Το γνωστικό υποκείμενο της μοντέρνας κατάστασης είναι το *cogito*, δηλαδή αποκλειστικά και μόνο ο άνθρωπος ως έλλογο ον²². Μια τέτοια επικράτηση στη γνωστική σχέση ανθρώπου-κόσμου σημαίνει τον πλήρη θρίαμβο του Λόγου και την αναγωγή των υπόλοιπων ικανοτήτων του ανθρώπου στο «άλλο»

¹⁸ Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990, σελ. 23

¹⁹ *Ibid.*, σελ. 27

²⁰ *Ibid.*, σελ. 9

²¹ Lyotard J.-F., *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, μτφρ. Παπαγιώργης Κ., εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1993, σελ. 13

²² *Ibid.*, σελ. 14

του Λόγου²³.

Αναφορικά με το χαρακτηριστικό της ρήξης με το παρελθόν, η μοντέρνα αρχιτεκτονική ξεκίνησε σαν μια αντίδραση προς το αποκαλούμενο χάος και εκλεκτικισμό των πολλών αναβιώσεων των ιστορικών μορφών²⁴. Οι αρχιτέκτονες απέρριψαν τις αρχές σχεδιασμού των κτιρίων του παρελθόντος, όπως οι τυπολογίες και η χρήση διακοσμητικών στοιχείων, αλλά και την εμμονή των αρχιτεκτόνων του 19^{ου} αιώνα με το παρελθόν και τις ιστορικές μορφολογίες. Αντίθετα, πρότειναν μια νέα αρχιτεκτονική, δίνοντας βάση κυρίως στη λειτουργία και την κατασκευή έναντι της μορφής. Ένα σημαντικό στοιχείο για τους μοντέρνους αρχιτέκτονες, που προκύπτει από την ενασχόληση με τους παράγοντες της λειτουργίας και της κατασκευής στο σχεδιασμό ενός κτιρίου, είναι η ειλικρίνεια της κατασκευής, ενώ η μορφή του κτιρίου προκύπτει από τις απαιτήσεις της λειτουργίας και της κατασκευής.

Εκτός από τα παραπάνω, το μοντέρνο κίνημα διαφέρει ριζικά στην αντιμετώπιση του χώρου. Οι μοντερνιστές αντιλαμβάνονται τον χώρο ως κάτι που θα ωφελήσει το σύνολο, το κοινωνικό συμφέρον. Ο σχεδιασμός ξεπερνούσε τα όρια της μικρής κλίμακας, όπως η δημιουργία ενός κτιρίου, και προχωρούσε αυτόματα στη μεγάλη κλίμακα. Τα σχέδια αφορούσαν μεγάλες περιοχές, στο επίπεδο του αστικού σχεδιασμού, αλλάζοντας πολλές φορές το υπάρχον περιβάλλον. Οι αρχιτέκτονες, δυσαρεστημένοι από τις υπάρχουσες συνθήκες και αρνούμενοι να δουν μη επικριτικά την υφιστάμενη κατάσταση, προτιμούν να αλλάζουν το περιβάλλον, αντί να ενσωματώνουν τα υπάρχοντα κτίρια στο σχεδιασμό τους. Η μοντέρνα αρχιτεκτονική είναι κάθε άλλο παρά ανεκτική²⁵.

Η μοντέρνα αρχιτεκτονική, όπως υποστηρίζει ο Charles Jencks, αναδύθηκε από τα συμφέροντα των μεγάλων εταιρειών και τις προόδους της οικοδομικής τεχνολογίας²⁶. Οι μοντέρνοι αρχιτέκτονες εμπνέονται από τη βιομηχανική αρχιτεκτονική και τη βασική αρχή

²³ Lyotard J.-F., *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, μτφρ. Παπαγιώργης Κ., εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1993, σελ. 15

²⁴ Curtis W., *Modern Architecture since 1900*, Phaidon Press Limited, London, 1996, σελ. 11

²⁵ Venturi R., Scott-Brown D., Izenour S., *Learning from Las Vegas*, MIT Press, Cambridge, 1996, σελ. 3

²⁶ *Αρχιτεκτονική Θεωρία: Από την Αναγέννηση μέχρι σήμερα*, μτφρ. Μαρτινίδης Π., Taschen/Γνώση, 2005, σελ. 802

σχεδιασμού της, τη λειτουργικότητα. Τα εργοστάσια θεωρήθηκαν από τους αρχιτέκτονες του μοντέρνου κινήματος ως οι νέοι καθεδρικοί ναοί²⁷. Σύντομα, υιοθετούν τα εργοστάσια ως τα νέα μεγάλης κλίμακας κτίρια, τα οποία έχουν προκύψει ουσιαστικά από το αίτημα για λειτουργικότητα χωρίς να δίνεται βάση στη μορφή. Προσάρτησαν στο σχεδιασμό των κτιρίων, δημόσιων και ιδιωτικών, ένα υπάρχον και συμβατικό βιομηχανικό λεξιλόγιο. Η αισθητική των εργοστασίων και των μεγάλων κατασκευών μεταφέρεται, εκτός από τα δημόσια κτίρια, σε μια άλλη κλίμακα κτιρίων, την κατοικία.

Οι μοντέρνοι αρχιτέκτονες εστίασαν στις καινοτόμες τεχνολογικές κατασκευές του 19^{ου} και των αρχών 20^{ου} αιώνα ως τα πρότυπα της μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Ως τεχνολογικές λύσεις, οι βιομηχανικές κατασκευές ήταν απλές και χωρίς τις ενυπάρχουσες αντιφάσεις των αρχιτεκτονικών επιλύσεων. Όμως, το αναπόφευκτο συμβολικό περιεχόμενο αυτών των απλών και χρηστικών κατασκευών και η χρήση τυπολογιών αγνοήθηκε συστηματικά από τους αρχιτέκτονες του μοντέρνου κινήματος. Η συχνή διακόσμηση αυτών των κτιρίων θεωρούσαν ότι είναι δικαιολογημένη ως αρχιτεκτονικό παραλήρημα, χαρακτηριστικό της εποχής²⁸. Έδωσαν βάση μόνο στην πολυπλοκότητα και τα μινιμαλιστικά στοιχεία των εργοστασίων και εμπνεύστηκαν από το εσωτερικό, το σκελετό και την οργάνωση του κτιρίου. Θεωρούσαν ότι τα εργοστάσια αντιπροσώπευαν το νέο κόσμο της επιστήμης και της τεχνολογίας²⁹. Τα βιομηχανικά πρωτότυπα έγιναν κυριολεκτικά μοντέλα για τη μοντέρνα αρχιτεκτονική, ενώ από τα ιστορικά-αρχιτεκτονικά πρωτότυπα αντέγραψαν μόνο μερικά χαρακτηριστικά. Γενικά, υπήρχε η πεποίθηση ότι τα βιομηχανικά κτίρια ήταν σωστά συμβολικά, ενώ τα ιστορικά κτίρια όχι³⁰.

Οι μοντερνιστές εγκατέλειψαν μια παράδοση εικονολογίας, στην οποία η ζωγραφική, γλυπτική και γραφιστική συνδυάζονται με την αρχιτεκτονική. Κάθε αρχιτεκτόνημα των προηγούμενων χρόνων, εκτός από την διακόσμηση στον αρχιτεκτονικό χώρο, περιείχε μηνύματα. Ο μοντέρνος σχεδιασμός απορρίπτει συμβολισμούς και εικόνες και

²⁷ *Museums in the 21st century, Concepts Projects Buildings*, ed. by Greub S. and Greub T., Art Centre Basel, Prestel, Berlin, 2008, σελ. 5

²⁸ Venturi R., Scott-Brown D., Izenour S., *Learning from Las Vegas*, MIT Press, Cambridge, 1996, σελ. 134

²⁹ *Ibid.*, σελ. 135

³⁰ *Ibid.*, σελ. 136

ειδικότερα αποφεύγει το συμβολισμό της μορφής σαν έκφραση ή ενίσχυση του περιεχομένου. Κατά τους μοντέρνους αρχιτέκτονες, το νόημα πρέπει να μεταδίδεται όχι μέσω υπαινιγμών των παλιότερων μορφών αλλά μέσω των χαρακτηριστικών της μορφής· η δημιουργία της αρχιτεκτονικής μορφής πρέπει να είναι μια λογική διαδικασία, απελευθερωμένη από τις εικόνες του παρελθόντος³¹. Η προσθήκη των έργων τέχνης επιτρέπεται, όχι όμως πάνω στο κτίριο, ως διάκοσμος δηλαδή, αλλά μέσα σε αυτό και έτσι, το μήνυμα είναι κυρίως αρχιτεκτονικό. Τελικά, τα κτίρια της μοντέρνας αρχιτεκτονικής δεν έχουν καμία σχέση με τις μορφές που κυριάρχησαν τους προηγούμενους αιώνες.

Η μεταβατική περίοδος

Από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα και μετά, παρατηρούνται ορισμένες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές αλλαγές. Πραγματοποιείται μια μεταστροφή, έπειτα από μια περίοδο με πρωτοφανή φαινόμενα προόδου, ανάπτυξης και ευημερίας, που έλαβε χώρα μετά το τέλος του δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Σημειώνεται ένα πέρασμα των κοινωνιών σε μια μεταβιομηχανική εποχή και των πολιτισμών σε μια μεταμοντέρνα εποχή από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και μετά. Η οικονομική προετοιμασία του μεταμοντερνισμού ξεκίνησε την ίδια περίοδο, δηλαδή μετά την έλλειψη των καταναλωτικών αγαθών που επικράτησε την περίοδο του πολέμου και την καινοτομία των νέων προϊόντων και τεχνολογιών που ακολούθησε. Η ψυχική κατάσταση της νέας εποχής απαιτεί την απόλυτη ρήξη, ενισχυμένη από γενεαλογική ρήξη, η οποία και επήλθε τη δεκαετία του '60³². Οι δεκαετίες του '70 και '80 ήταν μια προβληματική περίοδος οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών αναρρυθμίσεων³³. Πιο συγκεκριμένα, η ύφεση του 1973, που κλόνησε τις αγορές και τον καπιταλιστικό κόσμο, οδήγησε σε μια περίοδο εξορθολογισμού, αναδιάρθρωσης και εντατικοποίησης της εργασίας και του εργατικού δυναμικού. Αποτέλεσμα αυτής της ύφεσης

³¹ Venturi R., Scott-Brown D., Izenour S., *Learning from Las Vegas*, MIT Press, Cambridge, 1996, σελ. 7

³² Jameson F., *Postmodernism or the cultural logic of late capitalism*, Verso, UK, 1991, σελ. XX

³³ Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990, σελ. 145

5| Βαλτιμόρη, 1968: Αναταραχές πριν από τη μεταμοντέρνα περίοδο

6| Κατεδάφιση του συγκροτήματος Pruitt-Igoe

είναι η εντατική αποβιομηχανοποίηση σε όλη την Ευρώπη.

Παράλληλα, από τις δεκαετίες '60-'70 ασκούνται πολλές κριτικές στο μοντέρνο κίνημα, προκαλώντας μια πιο εμφανή στήριξη στο παρελθόν και σε μαθήματα που πρέπει να αντληθούν από την παραδοσιακή πόλη. Τα θεωρητικά κείμενα της περιόδου ενισχύουν την επιστροφή στο παρελθόν και τα ιστορικά παραδείγματα, μέσω του χειρισμού των συμβόλων και των αναφορών ή μέσω της αφαίρεσης και του μετασχηματισμού των καθιερωμένων αστικών τύπων. Περίπου στο τέλος του '70 υποστηρίζεται ότι «ο δρόμος για να πας μπροστά βρίσκεται στο να κοιτάζεις πίσω»³⁴. Αυτές οι θεωρητικές συζητήσεις γύρω από το μοντέρνο-μεταμοντέρνο δεν αφήνουν αμφιβολίες σχετικά με το μεταβατικό χαρακτήρα της εποχής, που εντοπίζεται στις ριζικές τροποποιήσεις που υφίσταται και πάλι ο Λόγος³⁵. Η λεγόμενη μεταμοντέρνα κατάσταση θεωρήθηκε ότι προκλήθηκε από την έκρηξη της μοντέρνας κατάστασης, κατά την οποία ο Λόγος και το αντικείμενο θρυμματίστηκαν. Ο Charles Jencks τοποθετεί το συμβολικό τέλος της αρχιτεκτονικής του μοντερνισμού και το πέρασμά της στο κίνημα του μεταμοντερνισμού τον Ιούλιο του 1972³⁶, όταν το συγκρότημα κοινωνικής κατοικίας Pruitt-Igoe στο Saint Louis κατεδαφίστηκε, επειδή αποτελούσε ένα ακατάλληλο, για κατοίκηση, περιβάλλον για τα άτομα που στέγαζε³⁷.

Η νέα κατάσταση: μεταμοντερνισμός

Το μεταμοντέρνο κίνημα θεμελιώθηκε τη δεκαετία του '70, μετά την άνοδο και την πτώση του μοντερνισμού. Οι θεωρίες για το πώς προέκυψε ο μεταμοντερνισμός, αν αποτελεί συνέχεια ή διακοπή του μοντέρνου κινήματος, είναι πολλές. Φαίνεται, ωστόσο, πως επικρατεί η ιδέα ότι πρόκειται για το αποτέλεσμα της επίδρασης των θεωριών

³⁴ Curtis W., *Modern Architecture since 1900*, Phaidon Press Limited, London, 1996, σελ. 16

³⁵ Lyotard J.-F., *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, μτφρ. Παπαγιώργης Κ., εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1993, σελ. 12

³⁶ Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990, σελ. 39

³⁷ Η κατεδάφιση του συγκροτήματος οφείλεται στα κοινωνικά προβλήματα που είχαν ανακύψει εξ' αιτίας της αντίφασης της αρχιτεκτονικής με τον αρχιτεκτονικό κώδικα των κατοίκων.

του μοντερνισμού και ότι είναι μια αντίδραση στη μοντέρνα κατάσταση. Οι μεταμοντέρνοι θεωρητικοί αρνούνται οποιαδήποτε σχέση με τις μοντέρνες θεωρίες και επιδιώκουν να διορθώσουν την κατάσταση των πραγμάτων που αυτές δημιούργησαν. Ο μεταμοντερνισμός εκχωρεί προνόμια στην ετερογένεια και τη διαφορά, ως απελευθερωτικές δυνάμεις, στην επανεξέταση της πολιτιστικής ομιλίας. Κατακερματισμός, αοριστία και έντονη δυσπιστία όλων των καθολικών ομιλιών, ειδικά των μοντέρνων, είναι τα χαρακτηριστικά της μεταμοντέρνας σκέψης³⁸.

Η γνώση αλλάζει θέση από τη στιγμή που οι κοινωνίες περνούν στη μεταβιομηχανική εποχή. Στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες η οργάνωση της γνώσης έχει μετασηματιστεί κάτω από την ανάπτυξη των τεχνολογιών και των μεθόδων της πληροφορικής. Οι τεχνολογικοί μετασηματισμοί που λαμβάνουν χώρα έχουν επιπτώσεις στις δύο κύριες λειτουργίες της γνώσης, την έρευνα και τη μετάδοση των γνώσεων. Οι περισσότεροι μεταμοντέρνοι έχουν γοητευτεί από τις νέες δυνατότητες για την παραγωγή γνώσης και πληροφορίας, ανάλυσης και μεταφοράς. Οι νέες τεχνολογίες χρησιμοποιούν αυτή τη γνώση ως πρωταρχική δύναμη της παραγωγής. Υπάρχει ένας υπαινιγμός ότι ο μοντερνισμός άλλαξε και επήλθε ο μεταμοντερνισμός γιατί οι τεχνολογικές και κοινωνικές συνθήκες επικοινωνίας άλλαξαν³⁹.

Στο μεταμοντερνισμό, η θέση του ανθρώπου στον κόσμο έχει μεταβληθεί⁴⁰. Σε αντίθεση με την βασική αρχή του μοντέρνου κινήματος, τον ορθό λόγο και την υποταγή της βούλησης σε αυτόν, στο μεταμοντερνισμό δεν υφίσταται πλέον η ενότητα του λόγου και το υπερβατικό υποκείμενο. Η μεταμοντέρνα γνωστική σχέση υποκειμένου-αντικειμένου διαφέρει ριζικά και η βασική επιδίωξη είναι η αποκατάσταση του ανθρώπου στη ζωντανή και δημιουργική του κατάσταση. Ο άνθρωπος συμμετέχει στη γνωστική σκηνή όχι ως υπερβατικό υποκείμενο, αλλά ως ζωντανό ον, με όλες τις δυνάμεις και τις ικανότητες που έχει καλλιεργήσει⁴¹.

Αναφορικά με τη σχέση του μεταμοντέρνου κινήματος με το

³⁸ Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990, σελ. 9

³⁹ Ibid., σελ. 49

⁴⁰ Lyotard J.-F., *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, μτφρ. Παπαγιώργης Κ., εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1993, σελ. 11

⁴¹ Ibid., σελ. 17

παρελθόν, εντοπίζεται άλλη μια διαφορά σε σχέση με το μοντέρνο. Ενώ οι μοντέρνοι θεωρητικοί επιζητούσαν τη ρήξη με το παρελθόν, οι μεταμοντέρνοι επιδιώκουν να επαναφέρουν το αίσθημα της συνέχειας στην ιστορικότητα του τόπου. Μετά την κατάρρευση του μοντέρνου κινήματος οι «παραγωγοί» της κουλτούρας δεν έχουν πουθενά αλλού να στραφούν παρά στο παρελθόν. Στο μεταμοντερνισμό, οι αρχιτέκτονες επιστρέφουν στην απομίμηση των παλαιότερων μορφολογικών παραδειγμάτων. Το παρελθόν άρχισε να επανεξετάζεται, όχι μόνο σαν μια αποθήκη μορφών που μπορούν να επαναχρησιμοποιηθούν μέσα σε ένα ορθολογιστικό πλαίσιο, αλλά και σαν ένα διαλογικό χώρο της κατανόησης⁴². Έτσι, κάνει την εμφάνισή του ένας νέος ιστορισμός, ο οποίος όμως επανερμηνεύει το παρελθόν με πολλαπλούς τρόπους.

Το παράδοξο είναι ότι ο μεταμοντερνισμός, αποφεύγοντας την ιδέα της προόδου, η οποία επηρέασε ριζικά το μοντέρνο κίνημα, εγκαταλείπει κάθε αίσθημα ιστορικής μνήμης και συνέχειας με το άμεσο παρελθόν. Αναπτύσσει μια απίστευτη ικανότητα να αφανίσει την πρόσφατη ιστορία και αφομοιώνει οτιδήποτε ιστορικό υπάρχει στο παρόν. Άρα, υπάρχει μια αντίφαση, αφού καταστρέφοντας το παρελθόν αυτόματα εξαφανίζεται και το αίσθημα της συνέχειας. Ενώ τα κτίρια παραμένουν, η αποκατάστασή τους τους επιτρέπει να αλλάξουν στο παρόν ως αναπαραστάσεις και τα πάντα σχεδιάζονται, με αποτέλεσμα να φαίνεται σαν να μην υπάρχει παρελθόν ή συνέχεια⁴³. Κάθε ιστορικό μνημείο καθαρίζεται και αναδεικνύεται, αποτελώντας μια αναπαράσταση του παρελθόντος και όχι κάτι που επιβίωσε από το παρελθόν. Στο μεταμοντερνισμό, τα πάντα φαίνονται να είναι νέα.

Ο χώρος, σε αντίθεση με το μοντέρνο κίνημα, αντιμετωπίζεται διαφορετικά. Ενώ οι μοντέρνοι αρχιτέκτονες βλέπουν το χώρο ως κάτι που θα ωφελήσει το κοινωνικό συμφέρον, και άρα είναι πάντα υποταγμένος στην κατασκευή ενός κοινωνικού έργου, οι μεταμοντέρνοι τον αντιλαμβάνονται ως κάτι ανεξάρτητο και αυτόνομο. Θεωρούν ότι ο χώρος διαμορφώνεται σύμφωνα με τους αισθητικούς στόχους και αρχές, που δεν έχουν απαραίτητα σχέση με κάποιο

⁴² Callinescu M., *Five faces of Postmodernity: modernism, avant-garde, decadence, kitsch, postmodernism*, Duke University Press, Durham, 1987, σελ. 282

⁴³ Jameson F., *Postmodernism or the cultural logic of late capitalism*, Verso, UK, 1991, σελ. 309

κοινωνικό σκοπό, και επιδιώκουν να σώσουν τη διαχρονική και ανιδιοτελή ομορφιά του ως αυτοσκοπό. Επίσης, ο μεταμοντερνισμός απέχει από την ιδέα του μοντερνισμού στο ότι ο σχεδιασμός πρέπει να βασιστεί σε μεγάλης κλίμακας τεχνολογικά και ορθολογικά αστικά σχέδια και ότι δίνει βαρύτητα στη μικρή κλίμακα. Βασίζεται στην αστική δομή σαν ένα παλίμψηστο παλιότερων μορφών και ένα κολάζ από χρήσεις, ενώ είναι ευαίσθητος με τις παραδόσεις, μορφές, ιστορίες και κυρίως τις επιθυμίες, τις ανάγκες και αρχιτεκτονικές μορφές που μπορεί να προκύψουν από εξατομικευμένους χώρους⁴⁴. Στόχος είναι η δημιουργία καλύτερου αστικού περιβάλλοντος, που θα επιτευχθεί με την προστασία του τόπου και της ιστορίας του. Η διάσωση της ιστορικότητας του τόπου γίνεται αυτοσκοπός. Κατά τον Robert Venturi, οι αρχιτέκτονες έχουν πολλά περισσότερα να μάθουν από τη μελέτη των τοπίων και την άσημη αρχιτεκτονική των πόλεων, παρά από την ενασχόληση με αφηρημένα, θεωρητικά και δογματικά ιδεώδη. Τονίζει ότι «είναι ώρα να χτίσουμε για τον κόσμο, παρά για τον Άνθρωπο»⁴⁵.

Γύρω στα 1970, ο θεωρητικός Charles Jencks πήρε τον όρο «μεταμοντέρνο» από την λογοτεχνική κριτική και τον μετέφερε στην αρχιτεκτονική. Ανάμεσα στις σφοδρές κριτικές που δέχεται η μοντέρνα αρχιτεκτονική για την έλλειψη αναγνωρισμένων εικόνων, διατυπώνεται η άποψη ότι ο αρχιτέκτονας πρέπει να επικοινωνεί με το κοινό μέσω ευανάγνωστων κωδικών. Έτσι, πραγματοποιείται μια αλλαγή στην αντιμετώπιση της αρχιτεκτονικής και επιβάλλεται η θεωρία ότι η αρχιτεκτονική είναι ένα σύστημα συμβόλων. Οι άνθρωποι βλέπουν ένα κτίριο σαν μια μεταφορά που συσχετίζει τις εμπειρίες της ζωής τους με το περιβάλλον τους. Οι θεωρητικοί του μεταμοντερνισμού κατέληξαν στο ότι η πολυσημία του νοήματος πρέπει να συμβάλλει ουσιαστικά στην κατανόηση του κτιρίου από τους χρήστες και ότι αυτά πρέπει να ειδωθούν ως συσκευές επικοινωνίας που χρησιμοποιούν γνωστές και κατανοητές γλώσσες.

Κατά τον Jencks υπάρχουν δύο τύποι αρχιτεκτονικής επικοινωνίας. Αναλύοντας την αρχιτεκτονική ως σύστημα σημασιών, καταλήγει στη διαλεκτική δύο κωδικών, ενός που απευθύνεται στους αρχιτέκτονες και ενός που απευθύνεται στους χρήστες του κτιρίου⁴⁶. Ο

⁴⁴ Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990, σελ. 66

⁴⁵ *Ibid.*, σελ. 40

⁴⁶ *Αρχιτεκτονική Θεωρία: Από την Αναγέννηση μέχρι σήμερα*, μτφρ. Μαρτινίδης Π.,

πρώτος κώδικας, αυτός που απευθύνεται στους αρχιτέκτονες, είναι σύγχρονος και έχει τις ρίζες του στην ταχύτατα μεταβαλλόμενη κοινωνία, με τα νέα λειτουργικά της καθήκοντα, τα νέα υλικά, τεχνολογίες και ιδεολογίες. Ο δεύτερος, αντίθετα, είναι ο δημοφιλέστερος, καθώς είναι παραδοσιακός, αλλάζει αργά, είναι γεμάτος στερεοτυπίες και έχει τις ρίζες του στην οικογενειακή ζωή.

Επιδίωξη της εποχής, λοιπόν, είναι οι αρχιτέκτονες να επανέλθουν στη χρήση αυτού του συστήματος σημασιών. Η μεταμοντέρνα αρχιτεκτονική και τα κτίρια που παράγει πρέπει να ενσωματώνει τους δύο αυτούς κώδικες σε ένα, διπλό κώδικα, και να μιλάει ταυτόχρονα σε δύο επίπεδα, στους αρχιτέκτονες που αναγνωρίζουν τις λεπτές διακρίσεις μιας γρήγορα μεταβαλλόμενης γλώσσας και στους χρήστες-κατοίκους, που το μόνο που θέλουν να καταλάβουν είναι ότι θα ευχαριστηθούν το κτίριο. Ο ευκολότερος τρόπος για να γίνει αυτό, θεωρείται ότι είναι η ανάμειξη των στυλ των παλιότερων εποχών, που είναι εύκολα αντιληπτά και κατανοητά από όλους τους ανθρώπους. Έτσι, ο μεταμοντερνισμός θεωρήθηκε ότι αποτέλεσε μια λαϊκιστική και πολυφωνική τέχνη με άμεσες δυνατότητες επικοινωνίας⁴⁷. Πλέον, η μοντέρνα αναζήτηση για εσωτερικό νόημα στη μέση της αναταραχής εγκαταλείπεται και υποστηρίζεται μια ευρύτερη βάση για την αιωνιότητα σε ένα κατασκευασμένο όραμα της ιστορικής συνέχειας και συλλογικής μνήμης⁴⁸.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι αρχιτέκτονες ασχολήθηκαν με το νέο τους στόχο, να ξανακάνουν την αρχιτεκτονική φορέα συμβόλων. Ο Robert Venturi, στην αναζήτησή του, βρήκε τέτοια δείγματα κτιρίων στην ιστορία και σε ασήμαντα κτίρια της Βόρειας Αμερικής. Στο βιβλίο του "*Learning from Las Vegas*" ασχολείται με την ανάλυση της κεντρικής λεωφόρου της πόλης, στην οποία επίκεντρο είναι η αρχιτεκτονική ως επικοινωνιακό μέσο και όχι τα επιμέρους αρχιτεκτονήματα⁴⁹. Από την ανάλυση του Las Vegas προκύπτουν δύο τύποι κτιρίων: η «πάπια», ένα κτίριο-γλυπτό, όπου η συμβολική φόρμα έχει υποτάξει την αρχιτεκτονική και είναι ένα σύμβολο, και το

Taschen/Γνώση, 2005, σελ. 804

⁴⁷ Frampton K., *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική: Ιστορία και Κριτική*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σελ. 259

⁴⁸ Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990, σελ. 83

⁴⁹ *Αρχιτεκτονική Θεωρία: Από την Αναγέννηση μέχρι σήμερα*, μτφρ. Μαρτινίδης Π., Taschen/Γνώση, 2005, σελ. 792

7| Learning from Las Vegas, Το κτίριο «πάπια» και «το διακοσμημένο παράπηγμα»

8| Learning from Las Vegas, Υπόδειξη για το σχεδιασμό ενός κτιρίου-μνημείου

«διακοσμημένο παράπηγμα», που φέρει το σύμβολο και οι διακοσμήσεις και το σήμα της φέρμας δείχνουν τη λειτουργία του, εντελώς ανεξάρτητα από την αρχιτεκτονική του. Στην «πάπια» τα αρχιτεκτονικά συστήματα του χώρου, της δομής και του προγράμματος βυθίζονται και στρεβλώνονται από μια συμβολική μορφή, καταλήγοντας το ίδιο το κτίριο να είναι ένα σύμβολο. Στο «διακοσμημένο παράπηγμα» τα συστήματα του χώρου και της δομής είναι υποταγμένα στο πρόγραμμα και ο διάκοσμος εφαρμόζεται ανεξάρτητα από αυτά, με αποτέλεσμα το κτίριο να φέρει τα σύμβολα⁵⁰. Τα κτίρια του μεταμοντερνισμού φέρουν τα σύμβολα, είναι δηλαδή «διακοσμημένα παραπήγματα» και οι διακοσμήσεις δείχνουν τη λειτουργία τους. Ο Venturi επιμένει ότι αν ένα κτίριο πρέπει να είναι μνημείο, τότε θα πρέπει να είναι οικονομικό, κοινωνικά υπεύθυνο, με μια πινακίδα πάνω του που θα αναγράφει "I am a MONUMENT", αφού η διακόσμηση είναι πιο φθηνή⁵¹.

Παράλληλα, τις αρχές της δεκαετίας του '70 στη Μεγάλη Βρετανία παρατηρείται μια απότομη ανάπτυξη της μουσειακής κουλτούρας και μια ανερχόμενη βιομηχανία της κληρονομιάς, συνέπεια της στροφής στο παρελθόν. Αφού οτιδήποτε ιστορικό υπάρχει πρέπει να διασώζεται και να αναδεικνύεται, κατασκευάζονται αμέτρητα μουσεία και αποκαθίστανται κτίρια και τοπία, δημιουργώντας αντίγραφα του παρελθόντος. Η χώρα γρήγορα μετατρέπεται τη βασική της βιομηχανία, τη βιομηχανία των αγαθών, σε μια βιομηχανία της κληρονομιάς. Κατά τον Robert Hewison, ο μεταμοντερνισμός και η βιομηχανία της κληρονομιάς συνδέονται, αφού «και τα 2 συνωμοτούν για να δημιουργήσουν ένα παραπέτασμα που μεσολαβεί ανάμεσα στις τωρινές μας ζωές και την ιστορία»⁵². Όπως εξηγεί ο Aldo Rossi, η ώθηση που επικρατούσε για να διασωθεί το παρελθόν είναι μέρος της ώθησης να διασωθεί ο ίδιος ο άνθρωπος. Ο άνθρωπος χωρίς να ξέρει πού ήταν, είναι δύσκολο να μάθει πού κατευθύνεται. Το παρελθόν είναι το θεμέλιο της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας και τα πράγματα από το παρελθόν είναι η πηγή της σημασίας ως πολιτιστικά σύμβολα. Η συνέχεια μεταξύ παρελθόντος και παρόντος δημιουργεί

⁵⁰ Venturi R., Scott-Brown D., Izenour S., *Learning from Las Vegas*, MIT Press, Cambridge, 1996, σελ. 87

⁵¹ *Ibid.*, σελ. 131

⁵² Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990, σελ. 62

ένα αίσθημα αλληλουχίας και αφού η αλλαγή είναι αναπόφευκτη, ένα σταθερό σύστημα διατεταγμένων εννοιών δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο να αντιμετωπίσει την καινοτομία και την αποσύνθεση⁵³.

Αυτή η μεταβολή στην αντιμετώπιση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και η μετατροπή του πολιτισμού σε παραγωγικό αγαθό οδηγεί τον Fredric Jameson να διατυπώσει τη θέση ότι ο μεταμοντερνισμός δεν είναι παρά μια πολιτιστική λογική του ύστερου καπιταλισμού. Από το 1960 έχουμε μεταβεί σε μια νέα περίοδο, στην οποία η παραγωγή της κουλτούρας έχει ενοποιηθεί με την παραγωγή αγαθών⁵⁴. Η κουλτούρα έχει καταστεί προϊόν αυτή καθαυτή· η αγορά έχει γίνει υποκατάστατο του εαυτού της και έχει μετατραπεί σε εμπόρευμα. Ενώ ο μοντερνισμός ασκούσε μια κριτική στο εμπόρευμα και προσπαθούσε να το υπερβεί, στο μεταμοντερνισμό έχουμε την κατάσταση της εμπορευματοποίησης ως διαδικασία. Ο μεταμοντερνισμός είναι αυτό που υπάρχει όταν έχει ολοκληρωθεί η διαδικασία του εκσυγχρονισμού και η φύση έχει περάσει ανεπιστρεπτή· είναι ένας κόσμος όπου η «κουλτούρα» έχει μετατραπεί σε μια αληθινή «2η φύση»⁵⁵.

Τέλος, όσον αφορά τα βιομηχανικά κτίρια, η παγκόσμια κρίση του 1973 έφερε το τέλος της ραγδαίας ανάπτυξης που επικράτησε μετά τους Παγκόσμιους Πολέμους. Οι τεχνολογικές αλλαγές στη βιομηχανία και την παγκόσμια οικονομία είχαν αρχίσει να δημιουργούν τα πρώτα κατάλοιπα στην καρδιά του βιομηχανικού κόσμου από τα τέλη της δεκαετίας του '50. Η απότομη αποβιομηχάνιση που ακολούθησε είχε καταστροφικές συνέπειες πρώτα στην Αγγλία και έπειτα στις άλλες χώρες της Ευρώπης. Όμως, τα αιτήματα της εποχής για τη διάσωση της μνήμης επηρεάζουν και τα βιομηχανικά κτίρια. Στο πλαίσιο των μεταμοντέρνων θεωριών, που προστατεύουν όλα τα ιστορικά μνημεία, παρατηρήθηκαν έντονες προσπάθειες προστασίας και ανάδειξης των βιομηχανικών κτιρίων. Η ανάδειξή τους γίνεται εφικτή μέσω της επανάχρησης αυτών με διάφορες χρήσεις, όπως πολιτισμικές, ψυχαγωγικές, κατοίκησης και άλλες. Τις περισσότερες φορές επιλέγεται η μετατροπή των βιομηχανικών κτιρίων σε μουσεία ή εκθεσιακούς

⁵³ Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990, σελ. 86

⁵⁴ *Ibid.*, σελ. 63

⁵⁵ Jameson F., *Postmodernism or the cultural logic of late capitalism*, Verso, UK, 1991, σελ. IX

χώρους, καθώς μέσω αυτών των λειτουργιών το κτίριο αποδίδεται ευκολότερα στο κοινό.

3

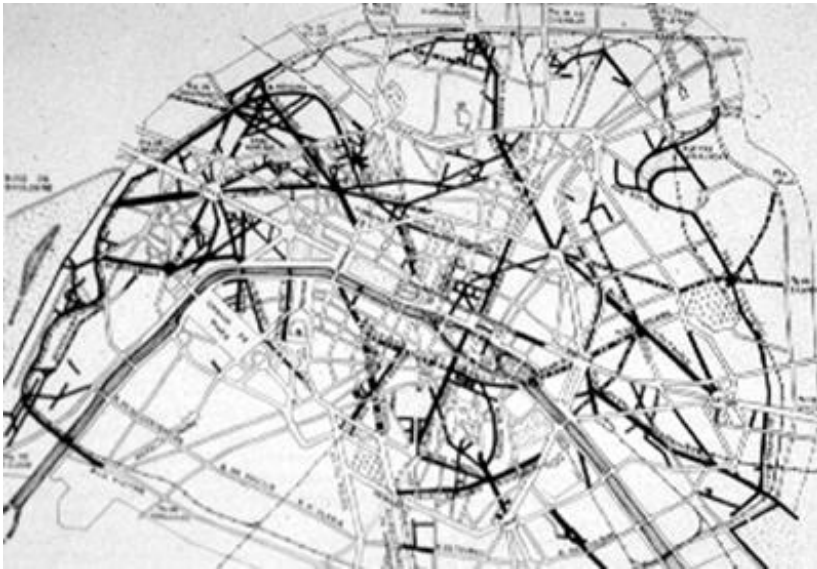
ΠΟΛΗ ΚΑΙ
ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ

Η βιομηχανική πόλη του 19^{ου} αιώνα

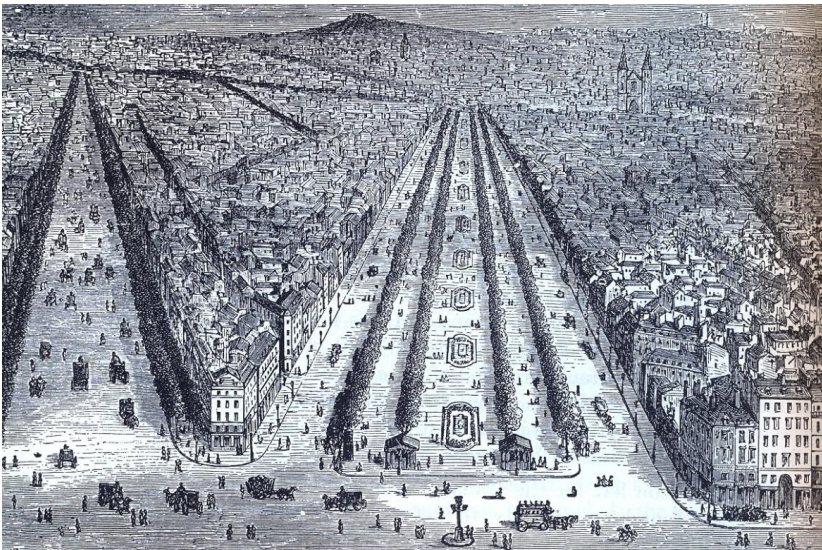
Το ευρωπαϊκό τοπίο διέρχεται κρίση όταν, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, ορισμένα κρίσιμα γεγονότα, όπως η επιστημονική πρόοδος, η οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη, ξεπερνούν τα όρια και προσδίδουν στην αλλαγή ένα επαναστατικό χαρακτήρα⁵⁶. Εξαιτίας της Βιομηχανικής Επανάστασης, η βιομηχανική παραγωγή αυξάνεται, με αποτέλεσμα τα εργοστάσια να χρειαστούν πολυπληθές εργατικό δυναμικό, και συνεπακόλουθα, η εμπορική δραστηριότητα σημειώνει τεράστια άνοδο. Επίσης, παρατηρείται μια απρόσμενη διεύρυνση των μεταφορικών δικτύων, με νέα οδικά δίκτυα, τη λειτουργία του σιδηρόδρομου και την υπερπόντια ναυσιπλοΐα, ενώ όλες αυτές τις γενικές εξελίξεις συμπληρώνει η μείωση της θνησιμότητας. Αυτές οι συνθήκες δημιούργησαν νέες ευκαιρίες απασχόλησης στα άστεα και οι άνθρωποι, αναζητώντας και μια καλύτερη ζωή, κινήθηκαν από τις αγροτικές περιοχές στις αστικές. Οι πρωτοφανείς συγκεντρώσεις πληθυσμού στα αστικά κέντρα έγιναν με απίστευτα γρήγορους ρυθμούς πρώτα στην Αγγλία και μετά στην υπόλοιπη Ευρώπη, με αποτέλεσμα το οικιστικό σύστημα να αλλάξει σοβαρά, ποσοτικά και ποιοτικά.

Ουσιαστικά τα άστεα, με την απότομη αύξηση του πληθυσμού τους, μετατρέπονται σε πόλεις. Η βιομηχανική πόλη του 19^{ου} αιώνα χαρακτηριζόταν από μίξη των χρήσεων γης και μονοπυρηνική δομή. Όλες οι περιοχές συνδύαζαν την κατοικία με το εμπόριο, τον πολιτισμό,

⁵⁶ Benevolo L., *Η πόλη στην Ευρώπη*, μτφρ. Παπασταύρου Αν., εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2009, σελ. 255

9 | Georges Haussmann, Σχηματικό σχέδιο ανοικοδόμησης του Παρισιού

10 | Το Παρίσι μετά τις μετατροπές του Georges Haussmann

τη βιομηχανία και την αναψυχή⁵⁷. Η άστατη ανάπτυξη οδήγησε στο μετασχηματισμό των παλιών συνοικιών σε φτωχογειτονιές και στην ανέγερση λαϊκών πολυκατοικιών, όπου ο κύριος στόχος ήταν η παροχή όσο το δυνατόν περισσότερων στοιχειωδών καταλυμάτων γύρω από τα κέντρα παραγωγής με το μικρότερο κόστος⁵⁸. Μια τόσο μεγάλη πυκνότητα κατοικιών, ωστόσο, είχε σαν αποτέλεσμα ανεπαρκείς συνθήκες φωτισμού, αερισμού, υγιεινής και λιγυστών υπαιθρίων και δημόσιων χώρων. Ειδικά οι ελλειπείς εγκαταστάσεις υγιεινής και το παλιό σύστημα αποχέτευσης προκάλεσαν επιδημίες, με συνέπεια την επίσπευση μεταρρυθμίσεων στα θέματα υγείας και τη θέσπιση νομοθετικών πράξεων που αφορούσαν τις κατασκευές και τη συντήρηση των αστικών κέντρων. Έτσι, άρχισαν οι προσπάθειες για τη δημιουργία βιομηχανικών ζωνών, ζωνών κατοικίας κ.τ.λ. και για μια ισόρροπη σχέση ανάμεσα στην οικοδομική μάζα, τους ελεύθερους χώρους, το πράσινο και τις ζώνες κυκλοφορίας.

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, λαμβάνει χώρα μια καμπή στην ιστορία των ευρωπαϊκών πόλεων. Η οργάνωσή τους γίνεται ένα από τα κεντρικά προβλήματα για τις κυβερνήσεις που αναδύονται από τις συγκρούσεις του 1848 στις διάφορες χώρες της Ευρώπης⁵⁹. Στο Λονδίνο θεσμοθετήθηκαν διάφοροι νόμοι για την υγιεινή, την κατοικία και τις απαραίτητες υποδομές των πόλεων, ενώ στο Παρίσι ακολουθήθηκαν πιο δραστικές μέθοδοι. Την περίοδο 1850-70 ο νομάρχης της περιοχής του Σηκουάνα Georges Haussmann πραγματοποίησε πολεοδομικές παρεμβάσεις μεγάλης κλίμακας. Κατά τη διάρκεια της θητείας του πραγματοποίησε μια σειρά διανοίξεων νέων λεωφόρων που είχαν σκοπό να συνδέσουν κομβικά σημεία, όπως οι μεγάλες δημόσιες πλατείες. Παράλληλα, δημιούργησε σημαντικές εγκαταστάσεις και υπηρεσίες, όπως η αποκατάσταση των δικτύων ύδρευσης και αποχέτευσης, η ενοποίηση των μέσων μαζικής μεταφοράς, η δημιουργία νέων δημόσιων χώρων και η κατασκευή δημόσιων κτιρίων. Το παράδειγμά του ακολουθούν και οι άλλες χώρες, σχεδιάζοντας και θέτοντας σε εφαρμογή μια πληθώρα μετατροπών και

⁵⁷ Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, επιμ. Γοσποδίνη Ασ.-Μπεριάτος Ηλ., εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2006, σελ. 27

⁵⁸ Frampton K., *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική: Ιστορία και Κριτική*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σελ. 30

⁵⁹ Benevolo L., *Η πόλη στην Ευρώπη*, μτφρ. Παπασταύρου Αν., εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2009, σελ. 271

μέτρων εξυγίανσης.

Το πέρασμα από το 18^ο αιώνα στο 19^ο ήταν ανατρεπτικό για τη δομή και τη βίωση του δημόσιου χώρου. Αλλάζει η κοινωνική του συγκρότηση, οι άνθρωποι που κινούνται μέσα σε αυτόν, οι δραστηριότητές τους, οι λειτουργίες, οι τύποι κτιρίων και μαζί, εκρήγνυται η κλίμακα των πόλεων⁶⁰. Αν και ο Hausmann προσπαθεί να οργανώσει τους δημόσιους χώρους στο Παρίσι, ο πραγματικός δημόσιος χώρος βρίσκεται ακόμα στις παλιές συνοικίες της πόλης, στις εμπορικές στοές⁶¹. Πλέον, είναι ένα περιβάλλον ξένων όπου πολλοί άνθρωποι μοιάζουν αλλά δεν γνωρίζονται. Η αρχιτεκτονική του περιβάλλοντος ορίζει ένα χώρο πολλαπλών χρήσεων, στις οποίες περιλαμβάνεται η συνάντηση και η παρατήρηση αγνώστων ανθρώπων. Στη μητρόπολη του 19^{ου} αιώνα, ο δημόσιος χώρος είναι το αρχιτεκτονικό σκηνικό στο καθημερινό θέαμα του δημόσιου βίου, στο οποίο συμμετέχει εντυπωσιακά η φαντασμαγορία του εμπορεύματος⁶².

Μοντέρνο κίνημα και αστική θεώρηση

Παρ' όλες τις ενέργειες εξυγίανσης που πραγματοποιήθηκαν σε πολλές πόλεις της Ευρώπης το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, τα βασικά προβλήματα παρέμεναν. Οι πόλεις ήταν υπερβολικά πυκνοκατοικημένες, με ελλειπείς χώρους για δημόσιες υπηρεσίες, λίγους δημόσιους χώρους και ελάχιστους χώρους πρασίνου. Παράλληλα, ο ιστορικισμός των αρχιτεκτονικών κινήματων της εποχής κατέληξε στη δημιουργία μιας πόλης φορτωμένης από συμβατικές μορφές που προκύπτουν από το παρελθόν. Η απομάκρυνση αυτού του εμποδίου καθιστά δυνατό το δημιουργικό ξέσπασμα των αρχιτεκτόνων του κινήματος του μοντερνισμού, τη δεκαετία του 1920.

Οι πολεοδόμοι του μοντερνισμού επιδιώκουν τη ρήξη με τις

⁶⁰ Τουρνικιώτης Π., *Η αρχιτεκτονική στη σύγχρονη εποχή*, εκδ. Futura, Αθήνα, 2006, σελ.121

⁶¹ Σύμφωνα με τον Walter Benjamin στο ημιτελές έργο του *"The Arcades Project"*, πρωταρχικός λόγος για την εμφάνιση των στοών ήταν η αύξηση των καταστημάτων. Εκατέρωθεν των στοών υπάρχουν πολλά εμπορικά καταστήματα. Έτσι, η στοά είναι μια μικρογραφία της πόλης. Αποτελεί την τελευταία στάση για τον *flâneur*, τον περιπλανώμενο, τον άγνωστο, μέσα στο πλήθος, άνθρωπο.

⁶² Τουρνικιώτης Π., *Op. cit.*, σελ.121

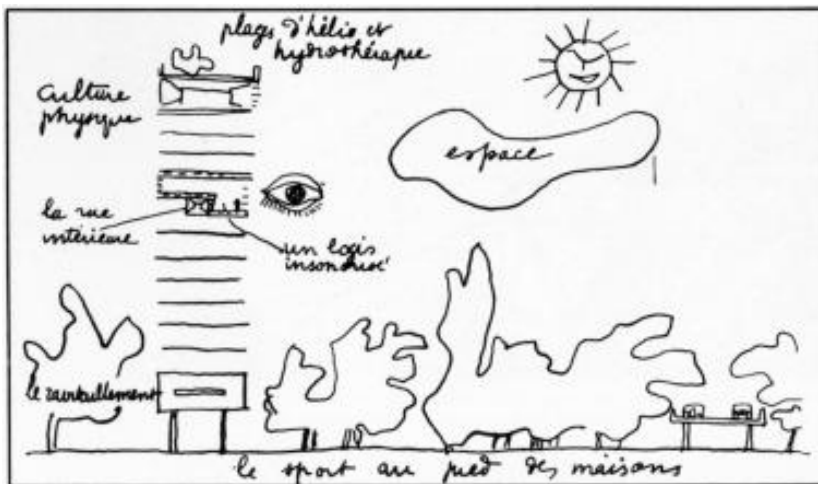
βιομηχανικές πόλεις του 19^{ου} αιώνα και καλύτερες συνθήκες διαβίωσης για τον κόσμο. Τα σχέδια που προκύπτουν από την ενασχόληση με την πολεοδομία αφορούν μεγάλης κλίμακας περιοχές, δεδομένου ότι αντιλαμβάνονται το χώρο ως κάτι που θα ωφελήσει το κοινωνικό συμφέρον. Οι μοντέρνοι πολεοδόμοι σχεδιάζουν ολοκληρωμένα το χώρο και έχουν την τάση να αναζητούν την κυριαρχία της μητρόπολης ως ένα σύνολο, σχεδιάζοντας μια κλειστή μορφή⁶³. Ο σχεδιασμός τους αφορά ολόκληρες πόλεις, κυρίως νέες, και δεν ασχολούνται με τις πολεοδομικές παρεμβάσεις σε ορισμένες περιοχές των πόλεων, όπως συνέβη το 19^ο αιώνα. Έτσι, αναπτύχθηκε η θεωρία της «λειτουργικής πόλης», η οποία αντικατοπτρίζει τις προτάσεις μιας ομάδας αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων ιδρυτών του μοντέρνου κινήματος, που διατυπώθηκε αναλυτικά στη Χάρτα των Αθηνών στο 4^ο CIAM το 1933.

Εκτός από τη θεωρία της λειτουργικής πόλης, υπάρχουν παραδείγματα αρχιτεκτόνων που τους απασχολεί συστηματικά το θέμα των πόλεων, όπως ο αρχιτέκτονας Le Corbusier ο οποίος ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για την πολεοδομική διάσταση της αρχιτεκτονικής του, που εκφράστηκε με το σχεδιασμό των πόλεων Ville Contemporaine και Ville Radieuse. Σε αυτές κυριαρχεί ο διαχωρισμός των χρήσεων γης σε ζώνες, όπως η ζώνη εργασίας και οι ζώνες κατοικίας, οι οποίες περιβάλλονται από μια ζώνη πρασίνου. Επίσης, στην πρότασή του για την ανασύνθεση του Παρισιού, το Plan Voisin, παρουσιάζει τις αρετές της «ανοιχτής πόλης», με αραιή δόμηση, λίγα ψηλά κτίρια και πολλούς ανοικτούς χώρους πρασίνου.

Το 1933 στο 4^ο CIAM διατυπώθηκε η Χάρτα των Αθηνών, η οποία περιλαμβάνει μια μελέτη των προβλημάτων της σύγχρονης ευρωπαϊκής πόλης και μια σειρά προτάσεων. Η ανάλυση έχει δυο άξονες: ο ένας πηγάζει από τις απόψεις μιας μερίδας αρχιτεκτόνων του μεσοπολέμου, που τονίζουν την ολέθρια επίδραση της ύπαρξης της ατομικής ιδιοκτησίας στην πολεοδομία, και στον άλλο, κυριαρχούν οι λύσεις στα προβλήματα της πόλης που ταυτίζονται με τις αρχές του Le Corbusier και την τεχνοκρατική αποκοινωνικοποίηση της πόλης⁶⁴. Από τα παραπάνω προέκυψε η θεωρία της «λειτουργικής πόλης», που

⁶³ Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990, σελ. 44

⁶⁴ Δεσποτόπουλος Ι., *Η ιδεολογική δομή των πόλεων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα, 1997, σελ. 7

11 | Le Corbusier, H Ville Radieuse

12 | Le Corbusier, Plan Voisin: μακέτα για την ανασύμβαση του Παρισιού

συνοψίζεται στο ότι οι λειτουργίες της πόλης είναι τέσσερεις: κατοικία, εργασία, αναψυχή και κυκλοφορία. Συνέπεια αυτών είναι το zoning, όπου οι λειτουργίες της πόλης χωρίζονται σε ζώνες και η πόλη διαρθρώνεται στο χώρο σε αυστηρά καθορισμένες περιοχές κατοικίας, εργασίας και αναψυχής. Η κατοικία είναι η σημαντικότερη λειτουργία, αλλά δεν διαχωρίζεται από τις υπηρεσίες, ενώ η αναψυχή απαιτεί άνεση ελεύθερων χώρων, οι οποίοι δεν αρκεί να συγκεντρώνονται σε ορισμένες ζώνες αλλά πρέπει να αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο⁶⁵. Η κυκλοφορία ρυθμίζεται ανάλογα με τα μεταφορικά μέσα και οι δρόμοι είναι επίσης χωρισμένοι σε κατηγορίες: κύριοι άξονες, άξονες οχημάτων, περιπάτου και κατοικίας. Με αυτούς τους κανόνες κτίστηκαν και αναδομήθηκαν αρκετές πόλεις μέχρι το 1960 περίπου.

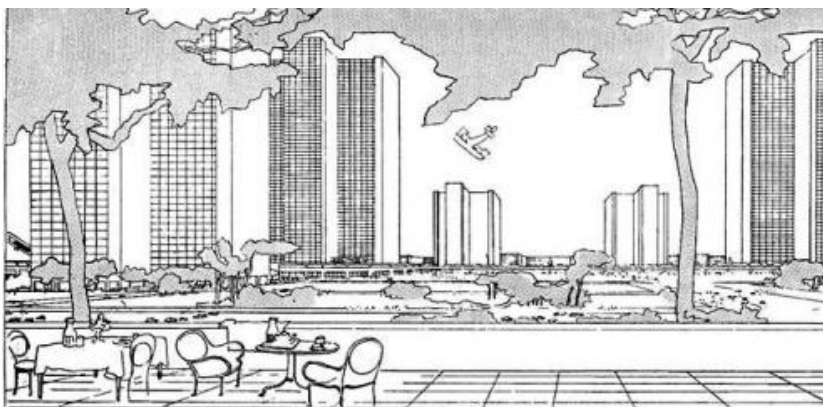
Τα πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που βίωσαν οι καπιταλιστικές χώρες μετά το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν εκτενή και σοβαρά. Η παγκόσμια ειρήνη και η ευημερία έπρεπε να κτιστούν σε ένα πρόγραμμα που πληρούσε τις φιλοδοξίες των ανθρώπων που έδωσαν τις ζωές τους σε ένα αγώνα για ένα ασφαλέστερο και καλύτερο κόσμο. Αυτό σίγουρα δεν σήμαινε να επιστρέψουν στις προπολεμικές συνθήκες ύφεσης και ανεργίας. Οι μεταπολεμικές πολιτικές έπρεπε να περιλαμβάνουν συνθήκες απασχόλησης, αξιοπρεπείς συνθήκες στέγασης, κοινωνικής παροχής, ευημερίας και ευκαιρίας για ένα καλύτερο μέλλον. Ενώ οι τακτικές και οι συνθήκες διέφεραν από μέρος σε μέρος, η κυρίαρχη ιδέα ήταν να εξεταστεί η μαζική παραγωγή και ο σχεδιασμός ως μέσο για να ξεκινήσει ένα πρόγραμμα ανασυγκρότησης και αναδιοργάνωσης. Η αναδόμηση του αστικού ιστού έγινε βασικό συστατικό σε αυτό το έργο⁶⁶. Με την εφαρμογή των μοντέρνων θεωριών εισήχθη στις πόλεις ο διαχωρισμός των χρήσεων γης κατά ζώνες. Γύρω από τοπικά κέντρα υπήρχαν οι περιοχές αμιγούς κατοικίας, τα οποία στέγαζαν όλες τις χρήσεις γης, εκτός από τη βιομηχανία. Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία τοπικών κέντρων πολεοδομικών ενότητων και μια μη ιεραρχημένη πολυκεντρική δομή⁶⁷.

Ωστόσο, οι θεωρίες αυτές των μοντερνιστών στην πράξη

⁶⁵ Benevolo L, *Η πόλη στην Ευρώπη*, μτφρ. Παπασταύρου Αν., εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2009, σελ. 319

⁶⁶ Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990, σελ. 68

⁶⁷ *Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη*, επιμ. Γοσποδίνη Ασ.-Μπεριάτος Ηλ., εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2006, σελ. 27

13 | Le Corbusier, Ο δημόσιος χώρος της Ville Contemporaine

14 | Ο δημόσιος χώρος στην πόλη του 19^{ου} αιώνα και τη μοντέρνα πόλη

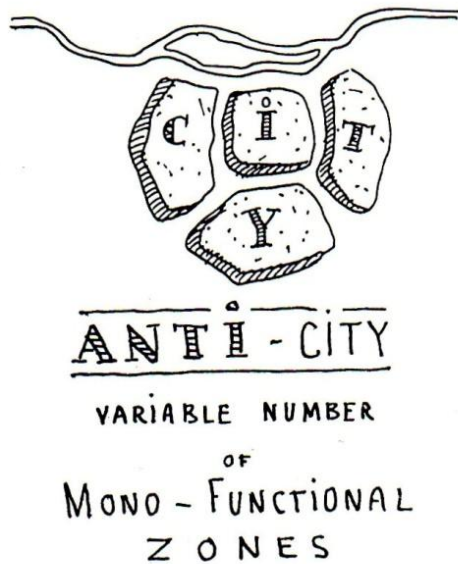
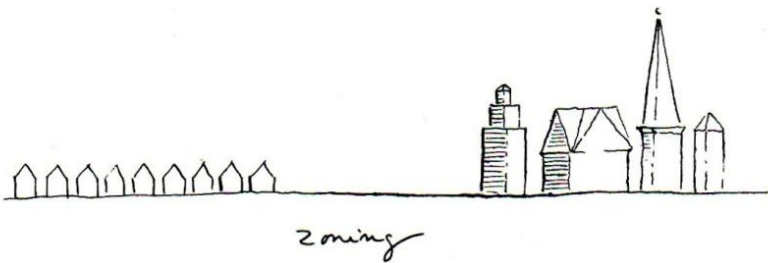
δημιούργησαν και άλλα προβλήματα αντί να τα λύσουν. Οι διαχωρισμένες χρήσεις γης στην πόλη χωρίζουν και κατηγοριοποιούν τους ανθρώπους ανάλογα με τη λειτουργία που επιτελούν κάθε ώρα της ημέρας. Ο δημόσιος χώρος της μοντέρνας πόλης γίνεται όλο και περισσότερο ο χώρος του αποξενωμένου ανθρώπου, ο χώρος της λειτουργικής διεκπεραίωσης. Η μοντέρνα αρχιτεκτονική του δημόσιου χώρου δεν περιλαμβάνει πια πλατείες και δρόμους, όπως ίσχυε τους προηγούμενους αιώνες, αλλά ζώνες πρασίνου, παιδικές χαρές, αθλητικές εγκαταστάσεις και μοναχικές διαδρομές. Όσες πλατείες υπήρχαν απλά αποτελούσαν τους κόμβους για τη φυγοκέντριση των αυτοκινήτων σε ανεξάρτητες κατευθύνσεις. Ο δημόσιος χώρος της Χάρτας των Αθηνών είναι μια άρνηση και μια κατάργηση των τυπολογιών και των λειτουργιών του παρελθόντος. Η αρχιτεκτονική αυτού του δημόσιου χώρου έχει πολλά στοιχεία ανθρωπισμού και φαντασίας, αλλά το ιδανικό περιβάλλον που σχεδίασε δεν ευνόησε τις ανθρώπινες σχέσεις⁶⁸.

Επιστροφή στην πόλη του 19^{ου} αιώνα: μεταμοντερνισμός

Από το 1960 και μετά, δεδομένου ότι η παγκόσμια οικονομία γίνεται περισσότερο διεθνής και αυξήθηκε σε μέγεθος, οι πόλεις σε όλο τον κόσμο άρχισαν να γίνονται μεγαλύτερες με πολύ γρήγορο ρυθμό. Παράλληλα, οι θεωρίες του μοντέρνου κινήματος αρχίζουν να δέχονται κριτικές για τη λανθασμένη αντιμετώπιση του παρελθόντος και του χώρου. Μέσα από αυτές τις σφοδρές κριτικές και τις επιθυμίες να διορθωθούν τα λάθη του παρελθόντος προέκυψε το κίνημα του μεταμοντερνισμού. Οι μεταμοντερνιστές θα επικρίνουν σκληρά τη Χάρτα των Αθηνών, τον τρόπο σχεδιασμού του χώρου που εφαρμόζαν οι μοντέρνοι με βάση αυτήν και την ποιότητα του χώρου που προέκυπτε, και θα προσπαθήσουν να επαναφέρουν τους τρόπους δόμησης των προηγούμενων αιώνων.

Οι αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι του μεταμοντερνισμού εξαπέλυσαν επιθέσεις στους μοντέρνους για την προσπάθειά τους να δημιουργήσουν μεγάλης κλίμακας και ολοκληρωμένα μοντέλα

⁶⁸ Τουρνικιώτης Π., *Η αρχιτεκτονική στη σύγχρονη εποχή*, εκδ. Futura, Αθήνα, 2006, σελ.124

σχεδιασμού για μητροπολιτικές περιοχές. Υπερασπίζονται το πρότυπο της συμπαγούς αστικής ευρωπαϊκής πόλης έναντι του οικιστικού συνονθυλεύματος που δημιούργησε το μοντέρνο κίνημα. Ενώ οι μοντέρνοι αντιλαμβάνονται την πόλη ως ένα σύνολο, σχεδιάζουν μια κλειστή μορφή, οι μεταμοντέρνοι σχεδιαστές βλέπουν την αστική διαδικασία ως ανεξέλεγκτη και χαοτική⁶⁹. Πλέον, ο κανόνας είναι να αναζητήσουν πλουραλιστικές και οργανικές στρατηγικές για την προσέγγιση της αστικής ανάπτυξης ως ένα κολάζ διαφοροποιημένων χώρων αντί να επιδιώκουν μεγαλεπήβολα σχέδια βασισμένα στις λειτουργικές ζώνες διαφορετικών δραστηριοτήτων. Το θέμα είναι η πόλη-κολάζ και η αστική αναζωογόνηση αντικαθιστά την υποτιμημένη αστική ανανέωση⁷⁰. Στο τέλος 20^{ου} αιώνα, οι θεωρίες του χωρικού σχεδιασμού μοιάζει να επέστρεψαν στις ανησυχίες του 19^{ου} αιώνα, καθώς επιδιώκουν να παρεμβάλλουν τις αντιλήψεις και τις πρακτικές τους ανάμεσα στην αστική ανάπτυξη και την αγορά ώστε να συμβάλλουν στη δημιουργία μιας καλύτερης κοινωνίας⁷¹. Οι αντιδράσεις των μεταμοντέρνων πολεοδόμων, όπως ο Christofer Alexander, κινήθηκαν γύρω από τις θεωρίες που διακήρυτταν ότι οι λειτουργίες της πόλης δεν έχουν στεγανά και ότι η πόλη λειτουργεί σαν ένας ενιαίος οργανισμός. Έτσι, οι πολεοδόμοι της εποχής, σε αντίθεση με αυτούς του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα, σχεδίασαν ή έκτισαν πόλεις με την αντίληψη της ενότητας των λειτουργιών⁷². Η μεταμοντέρνα πόλη επιδιώκει να έχει μικτές χρήσεις γης, σε πολυκεντρική δομή, και πολλούς δημόσιους χώρους ανάμεσα σε αυτές. Η μεταβιομηχανική πόλη αρχίζει να μοιάζει με τη βιομηχανική πόλη του 19^{ου} αιώνα.

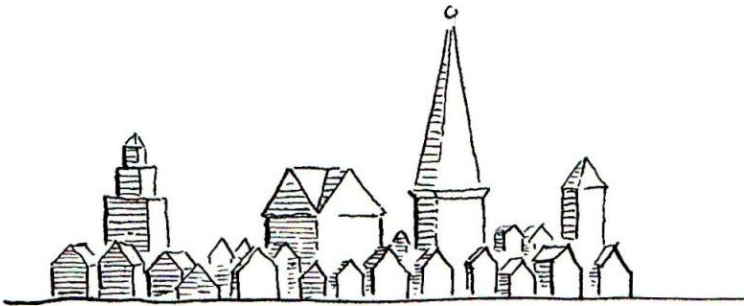
Το βασικό πρόβλημα για τον Leon Krier είναι ότι τα μοντέρνα αστικά σχέδια δουλεύουν μόνο μέσα από μονο-λειτουργικές ζώνες. Η κυκλοφορία των ατόμων μεταξύ ζωνών μέσω τεχνητών αρτηριών γίνεται η κεντρική απασχόληση του σχεδιαστή, δημιουργώντας ένα αστικό πρότυπο που δεν είναι οικολογικό εξαιτίας της σπατάλης του

⁶⁹ Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990, σελ. 44

⁷⁰ Ibid., σελ. 40

⁷¹ Ανδρικοπούλου Ελ., Γιαννάκου Αθ., Καυκαλάς Γρ., Πιτσιάβα-Λατινοπούλου Μ., *Πόλη και πολεοδομικές πρακτικές για τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2007, σελ. 46

⁷² Δεσποτόπουλος Ι., *Η ιδεολογική δομή των πόλεων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα, 1997, σελ. 7

The city

CITY

VARIABLE NUMBER

OR

COMPLETE
URBAN COMMUNITIES

χρόνου, ενέργειας και γης. Αντιτάσσεται στο σύστημα της μιας χρήσης σε ένα κτίριο και συγκρίνει αυτή την κατάσταση με τη «σωστή πόλη», στην οποία η ολότητα των αστικών λειτουργιών παρέχεται μέσω συμβατικών και ευχάριστων κοντινών αποστάσεων. Αναγνωρίζοντας ότι μια τέτοια αστική μορφή δεν μπορεί να αναπτυχθεί κατ' επέκταση σε πλάτος και ύψος παρά μόνο μέσω του πολλαπλασιασμού, αναζητά μια μορφή της πόλης που αποτελείται από πλήρεις αστικές κοινότητες, όπου η καθεμία αποτελεί μια ανεξάρτητη αστική συνοικία μέσα σε μια μεγάλη οικογένεια αστικών συνοικιών, οι οποίες δημιουργούν πόλεις μέσα στην πόλη. Υποστηρίζει ότι μόνο κάτω υπό αυτές τις συνθήκες θα είναι δυνατό να ανακτηθεί ο συμβολικός πλούτος των παραδοσιακών αστικών μορφών βασισμένων στην εγγύτητα της μεγαλύτερης, όσο το δυνατόν, ποικιλίας, όπως αποδεικνύεται από την ουσιαστική και ειλικρινή άρθρωση των δημόσιων χώρων, αστικού ιστού και ορίζοντα⁷³.

Οι μεταμοντέρνοι αρχιτέκτονες επιδιώκουν την ενεργή αποκατάσταση και την επαναδημιουργία των παραδοσιακών αστικών αξιών στις πόλεις. Αυτό σημαίνει είτε την αποκατάσταση ενός παλιού αστικού ιστού και την επανάχρηση με νέες χρήσεις είτε τη δημιουργία νέων χώρων που εκφράζουν τα παραδοσιακά οράματα με όλες τις επιδεξιότητες που οι σύγχρονες τεχνολογίες και υλικά μπορούν να επιτρέψουν⁷⁴. Το πρώτο ακολουθήθηκε συστηματικά στις μεταμοντέρνες πόλεις. Αφού η μεταμοντέρνα θεωρία για την πόλη συνεπάγεται αυτόματα ένα σεβασμό για το υφιστάμενο περιβάλλον, όποια οικοδομικά τετράγωνα ή συνοικίες μιας πόλης περιείχαν παλιές μορφές αποκαταστάθηκαν και επαναχρησιμοποιήθηκαν ως νέοι χώροι. Για παράδειγμα, ορισμένοι αρχιτέκτονες σχεδιάζουν τόπους σαν κολάζ από θραύσματα της πραγματικότητας και της εμπειρίας, εμπλουτισμένα με ιστορικές αναφορές, Άλλοι καλλιεργούν τις δαιδαλώδεις ιδιότητες του αστικού περιβάλλοντος μέσω της πλοκής εσωτερικών και εξωτερικών χώρων ή μέσω της δημιουργίας μιας εσωτερικής αίσθησης αναπόφευκτης πολυπλοκότητας, δηλαδή έναν εσωτερικό λαβύρινθο⁷⁵.

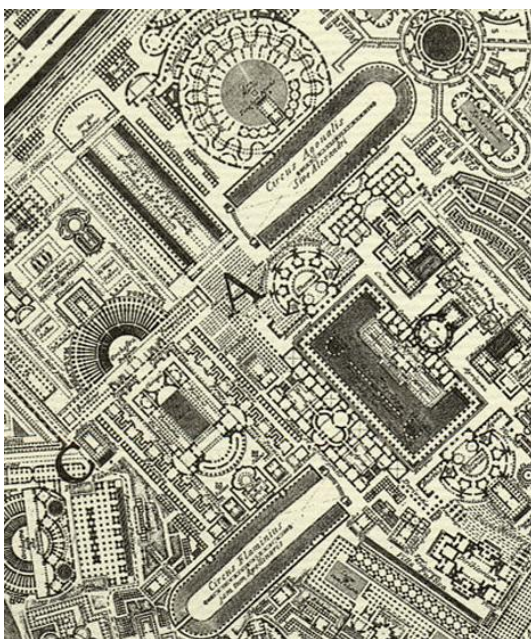
⁷³ Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990, σελ. 67, από Krier L., *Architectural Design Profile*, issue 65, London, 1987. Βλ.επίσης Krier R., *Town Spaces, Contemporary Interpretations in Traditional Urbanism*.

⁷⁴ *Ibid.*, σελ. 68

⁷⁵ *Ibid.*, σελ. 82-83

17 | Απόσπασμα από τον χάρτη του Giambattista Nolli

18 | Απόσπασμα από το Campo Marzio του Piranesi

Οι μεταμοντέρνοι πολεοδόμοι επέκριναν έντονα το δημόσιο χώρο που δημιουργιόταν στη μοντέρνα πόλη. Οι μοντερνιστές θεωρούν ως βασικό στοιχείο σχεδιασμού το κτίριο και το έδαφος ως ένα μεγάλο δημόσιο χώρο. Έτσι, τα κτίρια εισάγονται σε αυτό το έδαφος και περικλείονται από αυτό. Αντίθετα, οι μεταμοντέρνοι τάσσονται υπέρ της διαμόρφωσης του δημόσιου χώρου στην παραδοσιακή πόλη, όπου βασικό στοιχείο θεωρείται ο δημόσιος χώρος, με τα κτίρια να αποτελούν το έδαφος και να εσωκλείουν τον δημόσιο χώρο. Για παράδειγμα, στο χάρτη της Ρώμης που σχεδίασε ο Giambattista Nolli⁷⁶, σημασία δίνεται στο δημόσιο χώρο, ο οποίος λαμβάνεται ως ενιαίος σε όλη την πόλη, ακόμα και αν πρόκειται για ημιδημόσιος, με τα κτίρια να θεωρούνται υποδεέστερα αυτού. Στο συγκεκριμένο χάρτη, απεικονίζονται τα δημόσια κτίρια με τους διαφορετικούς τύπους που κατείχαν. Γενικότερα, οι χάρτες της Ρώμης, όπως, το *Forma Urbis Romae*⁷⁷ και ο χάρτης του Piranesi του 18^{ου} αιώνα, εμφανίζουν μια πληθώρα τύπων, που συσσωρεύονται σε αυτή την παραδοσιακή πόλη κατά την εξέλιξή της, ως ένα κατάλογο. Κατά τον Manfredo Tafuri αυτοί οι χάρτες διαμορφώνουν την ταυτότητα της πόλης με την εναλλαγή των τύπων, δημιουργώντας ένα τυπολογικό κατάλογο. Οι μεταμοντέρνοι θεωρητικοί επιδιώκουν την ενασχόληση με αυτή την τυπολογική διαμόρφωση των κτιρίων και την εξελίσσουν σε μια σύγχρονη έννοια. Ουσιαστικά, στο μεταμοντέρνο σχεδιασμό σημειώνεται μια επιστροφή στην παραδοσιακή πόλη, με τη μίξη των τύπων.

Επίσης, κατέκριναν το διαχωρισμό των βασικών λειτουργιών μιας πόλης σε ζώνες ως την κύρια αιτία υπολειτουργίας του δημόσιου χώρου. Η μίξη των χρήσεων γης αναμειγνύει και τους κατοίκους και με αυτό τον τρόπο δημιουργούνται οι δημόσιοι χώροι. Καθώς στη μοντέρνα πόλη δεν δημιουργούνται δημόσιοι χώροι ικανοί ώστε να ωθήσουν τους ανθρώπους να παραμείνουν σε αυτούς, ένα ακόμα θέμα προς λύση για τους μεταμοντέρνους πολεοδόμους είναι η

⁷⁶ Στο χάρτη που σχεδίασε το 1748 φαίνεται η πυκνότητα της πόλης, με τα κτίρια να απεικονίζονται με μαύρο χρώμα και ο δημόσιος χώρος με λευκό.

⁷⁷ Χάρτης της Ρώμης που κατασκευάστηκε σε μαρμάρινες πλάκες τον 3^ο αιώνα μ.Χ. υπό τον αυτοκράτορα Σεπτίμιο Σεβήρο. Καταστράφηκε το Μεσαίωνα και τα κομμάτια του χρησιμοποιήθηκαν ως σπόλια. Αν και διατηρείται μικρό ποσοστό του χάρτη, αποτελεί μέχρι σήμερα το μοναδικό χάρτη της αρχαίας Ρώμης. Παρουσιάζονται όλα τα κτίρια της Ρώμης, στο επίπεδο του ισογείου.

δημιουργία ελκυστικών, για τον κόσμο, δημόσιων χώρων. Η μεταπολεμική ιστορία του δημόσιου χώρου, αφού πρώτα περάσει από μια ζώνη ισχυρών αναταράξεων, θα είναι πολύ διαφορετική, για λόγους που είναι επιπλέον οικονομικοί, κοινωνικοί και πολιτισμικοί⁷⁸.

Τις τελευταίες τρεις δεκαετίες αυτή η μεταβιομηχανική αλλαγή στην Ευρώπη έχει προκαλέσει διαφορετικές, σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, κοινωνικές, οικονομικές και χωρικές συνθήκες στα αστικά κέντρα. Μερικές πόλεις γνωρίζουν μια άνευ προηγουμένου άνθιση και ανάπτυξη, ενώ άλλες απέτυχαν να αφομοιώσουν μεγάλες περιοχές, συχνά σε κεντρικά σημεία, όπως για παράδειγμα πρώην βιομηχανικές περιοχές. Οι θεωρίες του μεταμοντερνισμού για τη στροφή στο παρελθόν και την προστασία αυτού, αλλά και η μετατροπή του πολιτισμού σε παραγωγικό αγαθό, οδηγούν στη χρήση του πολιτισμού ως εργαλείο για την αστική ανάπλαση υποβαθμισμένων περιοχών. Αυτή η λύση εξετάστηκε στην Αμερική τις δεκαετίες 1970-80 και εφαρμόστηκε στην Ευρώπη αργότερα, σε ένα ευρύτερο πολιτιστικό πεδίο. Ειδικά στην Ευρώπη, ενώ πριν από το 1980 οι αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι θεωρούσαν την ανάπτυξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων ως μέσο βελτίωσης της ποιότητας του αστικού χώρου, μετά τις αντιμετώπιζον σαν το σημαντικότερο μοχλό μεγέθυνσης της αστικής οικονομίας⁷⁹.

Αν και οι πόλεις είχαν πάντα πολιτιστικές λειτουργίες, η εξέλιξη της παγκόσμιας οικονομίας βασισμένης στις υπηρεσίες τοποθέτησε τον πολιτισμό στο επίκεντρο της αστικής ανάπλασης και άλλαξε τις παραδοσιακές έννοιές του, όπως η τέχνη και η κληρονομιά, σε μια άποψη του πολιτισμού ως οικονομικό αγαθό με αξία στην αγορά και έτσι, ως ένα πολύτιμο παραγωγό των εμπορευματοποιημένων δημόσιων χώρων⁸⁰. Λαμβάνει χώρα μια μετάβαση από την πολιτιστική κατανάλωση στην πολιτιστική παραγωγή. Οι πόλεις ανέκαθεν επιδείκνυαν την ικανότητα να δρουν ως κέντρα πολιτιστικών δραστηριοτήτων και να παράγουν πολιτισμό, αλλά η μεταβιομηχανική πόλη έχει μετατραπεί πλέον σε ένα κόμβο πολιτιστικής ανάπτυξης. Όλες αυτές οι μετατροπές στο σχεδιασμό του δημόσιου χώρου είχαν σαν

⁷⁸ Τουρνικιώτης Π., *Η αρχιτεκτονική στη σύγχρονη εποχή*, εκδ. Futura, Αθήνα, 2006, σελ.124

⁷⁹ *Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη*, επιμ. Γοσποδίνη Ασ.-Μπεριάτος Ηλ., εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2006, σελ. 31

⁸⁰ Κατά την Sharon Zukin στο βιβλίο της *"The cultures of cities"*, Blackwell, Oxford, 1995.

συνέπεια τη δημιουργία μιας νέας κατηγορίας παραγωγής, την κατανάλωση του χώρου.

Ο πολιτισμός γίνεται η κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα των πόλεων και ο βασικός πόρος της τουριστικής ανάπτυξης. Είτε αποτελεί πρωτοβουλία για την αναζωογόνηση μιας περιοχής είτε συνιστώσα ενός ευρύτερου προγράμματος, μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στο να φέρει σημαντικά οικονομικά οφέλη σε μια υποβαθμισμένη περιοχή. Δεν φέρνει μόνο άμεση οικονομική βελτίωση παρέχοντας απασχόληση και αύξηση των εσόδων, αλλά έχει μια πιο ευρεία οικονομική επίπτωση στην περιοχή, καθιστώντας την πιο επιθυμητή ώστε οι άνθρωποι να εργαστούν και να κατοικήσουν. Ειδικά για τις αναπλάσεις περιοχών, τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά που φέρουν, όπως η πυκνότητα και η ποικιλία της αρχιτεκτονικής, είναι θετικοί παράγοντες στην οικονομία, διότι είναι ελκυστικοί στον κόσμο. Το μοντέλο της χρησιμοποίησης του πολιτισμού για την αστική ανάπτυξη περιλαμβάνει και αποκατάσταση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, αφού παίζει σημαντικό ρόλο στην αναπαράσταση της εικόνας και της ταυτότητας της περιοχής. Οι αστικές αναπλάσεις που έλαβαν χώρα στις ιστορικές ευρωπαϊκές πόλεις είχαν ως στόχο, μαζί με τους οικονομικούς παράγοντες, την προστασία της ιστορικότητας των κτιρίων, στρατηγικές επαναχρησιμοποίησης αυτών και ανάδειξη νέων δημόσιων χώρων⁸¹.

Έτσι, δημιουργούνται ολόκληρες περιοχές που είτε έχουν αποκατασταθεί είτε είναι εντελώς καινούρια κέντρα, οι λεγόμενες «πολιτιστικές βιομηχανίες». Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1984 στη Μεγάλη Βρετανία. Οι πολιτιστικές βιομηχανίες χρησιμοποιήθηκαν για να στηρίξουν τη μετάβαση σε μια μεταβιομηχανική πόλη, την αναζωογόνηση της εικόνας της και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών και χρηστών του δημοσίου χώρου. Το σκεπτικό πίσω από τη χρήση αυτού του όρου δεν είναι η υποβάθμιση του όρου πολιτισμός, αλλά να τονιστεί ότι οι πολιτιστικές δραστηριότητες δεν αποτελούν μόνο υπηρεσίες που απαιτούν δημόσια παρουσία αλλά είναι ένας παραγωγικός τομέας που τρέφει την οικονομία. Με την παραδοχή ότι ο πολιτισμός μπορεί να είναι κινητήρια δύναμη για την αστική ανάπτυξη, οι κυβερνήσεις κατευθύνονται στην ανάπτυξη πολιτιστικών βιομηχανιών και περιοχών,

⁸¹ Perez J., Gonzalez R., *The historic centre in Spanish industrial and Post- industrial cities*, in "The Open Urban Studies Journal", 3, 2010, σελ. 38

συμπεριλαμβάνοντας νέους δημόσιους χώρους, με στόχο να εναρμονίσουν τα κοινωνικά συμφέροντα και να βελτιώσουν την ποιότητα της αστικής ζωής.

Στο πλαίσιο των νέων οικονομιών της μεταβιομηχανικής πόλης αναπτύσσονται νέα μοντέλα χωροθέτησης χρήσεων γης και αναδυόμενες χωρικές συγκεντρώσεις, τα επονομαζόμενα και clusters⁸². Τα clusters συντάσσουν συγκεντρώσεις πολιτιστικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων, που αποτελούν δημιουργικές νησίδες μέσα στα κέντρα των πόλεων, ενώ με όρους αστικής μορφολογίας αντιπροσωπεύουν σημαίνοντα επίκεντρα μέσα στον αστικό ιστό. Τα clusters μετατράπηκαν σε κέντρα μιας νέας αστικής ζωντάνιας με την υποδομή των εκθεσιακών χώρων, ψυχαγωγικών κέντρων και άλλων. Μετά την προαστικοποίηση της δεκαετίας του 1960, όπου οι πόλεις είχαν γίνει θέμα για τα μοντέρνα κοινωνικά προγράμματα, τα αστικά κοινωνικά κινήματα έφεραν και πάλι τη δημόσια ζωή στις πόλεις. Η γένεση του φαινομένου των πολιτιστικών clusters έχει τις ρίζες της τη δεκαετία του '80 και αποτελούν τις πρώτες αστικές χειρονομίες για την ανάπλαση των υποβαθμισμένων περιοχών, όπως πρώην βιομηχανικές περιοχές. Έτσι, τα πρώτα clusters δημιουργήθηκαν σε υποβαθμισμένες περιοχές που αναζωογονήθηκαν με τη μετεγκατάσταση πολιτιστικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων⁸³.

Από το 1990 και μετά, ξεκίνησε ο σταδιακός μετασχηματισμός του κυρίαρχου προτύπου διάρθρωσης των χρήσεων γης στη δημιουργία επιλεκτικών χωρικών συγκεντρώσεων νέων αστικών οικονομικών δραστηριοτήτων, όπως τα clusters πολιτιστικών βιομηχανιών και χώρων κατανάλωσης⁸⁴. Τα clusters που συγκεντρώνουν πολιτιστικές δραστηριότητες συνήθως παράγονται από αναπλάσεις περιοχών και ο νέος ιστός είναι κράμα παλιών διατηρητέων και ιστορικών κτιρίων. Η αστική μορφολογία είναι μικτή και ενσωματώνει τμήματα διατηρητέων ιστορικών πυρήνων και νέων τμημάτων ιστού χωρίς αναφορές στην υφιστάμενη μορφολογία. Η ενίσχυση του νέου χώρου γίνεται με την εισαγωγή πολλών συμπληρωματικών χρήσεων εμπορικού κυρίως χαρακτήρα, όπως βιβλιοπωλεία, εστιατόρια, καφετέριες κ. ά.. Το

⁸² Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, επιμ. Γοσποδίνη Ασ.-Μπεριάτος Ηλ., εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2006, σελ. 17

⁸³ Ibid., σελ. 32-33

⁸⁴ Ibid., σελ. 28

αποτέλεσμα είναι η περιοχή να αναπλάθεται με επιτυχία και να αποτελεί έναν νέο δημόσιο χώρο στην πόλη. Για παράδειγμα, περιοχές που παλιότερα ήταν βιομηχανικές και η είσοδος επιτρεπόταν μόνο στους εργαζομένους, μετατρέπονται σε χώρους με περισσότερο δημόσιο και ανοικτό χαρακτήρα απ' ότι πριν. Τελικά, όμως, ο δημόσιος χώρος του μεταμοντερνισμού είναι πλέον εμπορευματοποιημένος, καθώς η ενίσχυση με εμπορικές χρήσεις είναι αυτό που ελκύει το κοινό.

4

Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ
ΣΤΑ ΑΠΟΚΑΤΕΣΤΗΜΕΝΑ
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ
ΜΕΛΕΤΗ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΩΝ

Οι προσπάθειες για την αποκατάσταση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, και ειδικότερα της βιομηχανικής, συμπίπτουν με τα αιτήματα για τη διάσωση της μνήμης και της ιστορίας που ανέκυσαν τη μεταμοντέρνα περίοδο. Η παράλληλη στροφή στο παρελθόν, η επιδίωξη για τη δημιουργία παλιμψηστού νέων και παλιών μορφών και η επιστροφή στις αρετές της πόλης του 19^{ου} αιώνα, όπου κυριαρχούσε η μίξη των χρήσεων γης, είχαν ως στόχο την δημιουργία καλύτερου αστικού περιβάλλοντος για τον άνθρωπο. Οι απόψεις των μεταμοντέρνων θεωρητικών για το χώρο, όπως του Leon Krier για τη μίξη των λειτουργιών μέσα στην πόλη και η αντιμετώπιση κάθε συνοικίας ή οικοδομικού τετραγώνου ως μια μικρή πόλη μέσα στην πόλη, προτείνονται ως λύσεις για την δημιουργία νέων δημόσιων χώρων στην πόλη, σε αντιδιαστολή των μοντέρνων θεωριών που απέτυχαν στο να δημιουργηθούν ικανοί δημόσιοι χώροι. Για να επιτευχθεί αυτό, προτείνεται η λύση των αναπλάσεων αστικών περιοχών με την προσθήκη νέων όγκων και πολλαπλών λειτουργιών.

Όλα τα παραπάνω συντέλεσαν στην αποκατάσταση των βιομηχανικών κτιρίων με στόχο την προβολή τους ως πολιτιστικά αγαθά. Για αυτό το λόγο, η λειτουργία που επιλέγεται συνήθως κατά την αποκατάστασή τους είναι αυτή του μουσείου, αφού με αυτή τη χρήση θα αποτελέσει πόλο έλξης. Τα μουσεία αποτελούν ορόσημα για μια πόλη και πλέον είναι ένα είδος δημόσιου χώρου. Τα βιομηχανικά κτίρια που επιλέγονται να επαναχρησιμοποιηθούν ως μουσεία, και άρα ως δημόσια κτίρια, βρίσκονται συνήθως σε στρατηγικά σημεία μέσα στην πόλη. Επιδίωξη της επανάχρησης των βιομηχανικών κτιρίων είναι

να αποκτήσουν και πάλι μια θέση στην πόλη και να αποτελέσουν νέο δημόσιο χώρο. Για να γίνει αυτό, θα πρέπει να επανασχεδιαστεί ο δημόσιος χώρος κοντά στο κτίριο που θα δελεάσει το κοινό ώστε να τον επισκεφθεί και θα το εισάγει σταδιακά στο νέο εκθεσιακό χώρο. Δεδομένη όμως της μεταμοντέρνας κατάστασης, με την αναγωγή του πολιτισμού σε παραγωγικό αγαθό, ο δημόσιος χώρος είναι ένας εμπορευματοποιημένος χώρος. Η δομή της κατανάλωσης εισέρχεται πρώτα στον τύπο του μουσείου και επακόλουθα, με την αποκατάσταση, στα πρώην βιομηχανικά κτίρια.

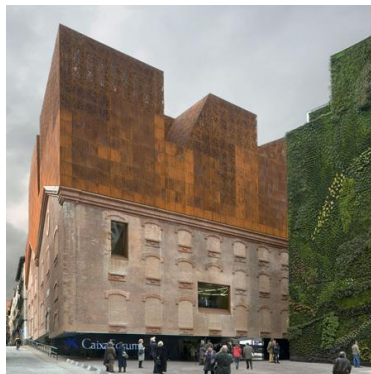
Μέσα από τη μελέτη αποκατεστημένων βιομηχανικών κτιρίων εντοπίζεται μια συστηματική προσθήκη συμπληρωματικών χρήσεων προκειμένου να ενισχυθεί ο δημόσιος χαρακτήρας αυτών των νέων μουσείων. Έτσι, η δομή της πόλης, δηλαδή οι εμπορικές και ψυχαγωγικές χρήσεις, εισάγεται σε πολιτιστικά κτίρια. Με αυτόν τον τρόπο, ακόμα και αν οι επισκέπτες ενός μουσείου δεν ενδιαφέρονται να δουν τις εκθέσεις μπορούν να επισκεφθούν είτε το ίδιο το κτίριο είτε τις συμπληρωματικές του εμπορικές και ψυχαγωγικές λειτουργίες. Οι χρήσεις που εισάγονται μπορούν να διαχωριστούν σε τυπικές (για την υποστήριξη των εκθεσιακών χώρων), ψυχαγωγικές και εμπορικές (για το κοινό) και βοηθητικές. Οι τυπικές χρήσεις είναι αυτές που συναντώνται σε κάθε μουσείο, όπως η υποδοχή και ο χώρος έκδοσης εισιτηρίων, οι εκθεσιακοί χώροι, αμφιθέατρο κ.τ.λ.. Οι ψυχαγωγικές και εμπορικές χρήσεις εισάγονται κυρίως για να έλξουν το κοινό, όπως βιβλιοπωλείο, πωλητήριο, καφετέρια και εστιατόριο. Τέλος, οι βοηθητικές λειτουργίες των μουσείων συνήθως είναι κάποιες αποθήκες, γραφεία, χώροι στάθμευσης κ.λπ..

Η ανάλυση των βιομηχανικών κτιρίων γίνεται με γνώμονα την εισαγωγή του δημόσιου χώρου σε αυτά. Διαχωρίζονται σε μεμονωμένα κτίρια και σε συγκροτήματα κτιρίων, τα οποία καταλαμβάνουν ένα ή δύο οικοδομικά τετράγωνα. Ο δημόσιος χώρος εισάγεται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε περίπτωση. Όσον αφορά το μεμονωμένο κτίριο θα εξεταστεί κατά πόσο εισχωρεί ο δημόσιος χώρος στον όγκο του και τη θέση του στη δομή του κτιρίου. Ειδικά για τα συγκροτήματα, αυτά αποτελούν αυτοτελή σύνολα μέσα στην πόλη και με τον επανασχεδιασμό καταλήγουν να δημιουργούν μια μικρογραφία ενός αστικού ιστού. Έτσι, θα διερευνηθεί πως εισάγεται ο δημόσιος χώρος στο συγκρότημα, που περιέχει τόσο υφιστάμενα όσο και νέα κτίσματα.

Σε κάθε παράδειγμα θα μελετηθεί ποιες χρήσεις εισάγονται ώστε να δελεάσουν το κοινό και να καταστεί επισκέψιμος αυτός ο νέος δημόσιος χώρος της πόλης.

ΤΥΠΙΚΕΣ	ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ-ΨΥΧΑΓΩΓΙΚΕΣ	ΒΟΗΘΗΤΙΚΕΣ
<p>χώρος εισόδου-foyer reception-tickets αίθουσες εκθέσεων (μόνιμες) αίθουσες εκθέσεων (προσωρινές) αμφιθέατρο αίθουσα προβολών education area βιβλιοθήκη πολυμέσων αίθουσα συσκέψεων</p>	<p>βιβλιοπωλείο πωλητήριο καφετέρια εστιατόριο member's room</p>	<p>ιματιοθήκη γραφεία εργαστήρια αποθήκες parking</p>

Πίνακας 1 | Κατανομή των χρήσεων

19, 20 | Το Caixaforum πριν και μετά την αποκατάσταση

21, 22 | Emilio Vedova Foundation, πριν την επανάχρηση και το εσωτερικό του κτιρίου μετά την αποκατάσταση

Κτίριο/ Όγκος

Στην περίπτωση του μεμονωμένου κτιρίου, ο δημόσιος χώρος εισέρχεται από τον εξωτερικό χώρο στο εσωτερικό του κτιρίου. Δεδομένου ότι τα εργοστάσια είναι απλά, λειτουργικά και ευέλικτα κτίσματα, με ελεύθερη κάτοψη και χωρίς ενδιάμεσα χωρίσματα, εύκολα επανασχεδιάζεται ο δημόσιος χώρος ώστε να εισχωρήσει στο κτίριο. Ο επισκέπτης, συνήθως, εισάγεται μέσα στο κτίριο από έναν υπαίθριο χώρο, μια πλατεία, ο οποίος, αρκετές φορές επεκτείνεται μέχρι τους κεντρικούς άξονες. Έτσι, ο δημόσιος χώρος γίνεται άμεσα αντιληπτός από όλους. Σταδιακά, φτάνει σε ένα κεντρικό χώρο υποδοχής του μουσείου, πολλές φορές στεγασμένο, ο οποίος, όπως προκύπτει από την ανάλυση των παραδειγμάτων, μπορεί να βρίσκεται σε υπερύψωση, σε υποχώρηση, στο επίπεδο του εδάφους ή να αποτελεί ένα συνδυασμό κάποιων από τα παραπάνω συστήματα.

Σε υπερύψωση

Στο πολιτιστικό κέντρο **CaixaForum**⁸⁵ στη Μαδρίτη και στο μουσείο τέχνης **Emilio Vedova**⁸⁶ στη Βενετία, ο δημόσιος χώρος είναι υπερυψωμένος σε σχέση με το έδαφος. Στο CaixaForum, η αποκατάσταση του οποίου πραγματοποιήθηκε το 2001 από τους αρχιτέκτονες Herzog and de Meuron, δημιουργήθηκε μια στεγασμένη, από τον όγκο του κτιρίου, πλατεία, η οποία διαχέεται έως τους οδικούς άξονες και είναι προσπελάσιμη από σχεδόν όλες τις πλευρές της. Ο δημόσιος χώρος, που για να δημιουργηθεί πραγματοποιήθηκαν κατεδαφίσεις των όμορων κτιρίων, υπερυψώνεται σταδιακά από τους

⁸⁵ Στεγάζεται στον πρώην σταθμό παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας Medioda, σχεδιασμένος το 1899. Αποτελούνταν από δύο κλίτη με δίρριχτες στέγες και φέροντες τοίχους από τούβλο. Στην αποκατάσταση διατηρήθηκε το κέλυφος από πλινθοδομή, από το οποίο απομακρύνθηκε η βάση, δημιουργώντας δύο τμήματα κτιρίου, ένα πάνω και ένα κάτω από το έδαφος. Το κτίριο στηρίζεται σε ένα μεταλλικό χωροδικτύωμα που φέρει την κάθετη κίνηση. Η διώροφη προσθήκη από μέταλλο στην οροφή στεγάζει επιπλέον χώρους.

⁸⁶ Εδράζεται σε μια από τις εννιά αποθήκες αλατιού που αποτελούσαν τα Magazzini del Sale στην περιοχή Dorsoduro στη Βενετία. Η αποθήκη είναι ένας ακανόνιστος ορθογωνικός όγκος με ξύλινη στέγη και πλίνθινους τοίχους. Αποκαταστάθηκε πλήρως και αποτελείται πλέον από δύο βασικά στοιχεία, την είσοδο με τους βοηθητικούς χώρους και τον εκθεσιακό χώρο.

23, 24 | Το μουσείο Orsay πριν την αποκατάσταση και το εσωτερικό του κτιρίου με την επανάχρηση

25, 26 | Το Punta della Dogana πριν και μετά την αποκατάσταση

οδικούς άξονες και καταλήγει σε ένα κεντρικό χώρο υποδοχής και πρόσβασης στο υπέργειο και στο υπόγειο τμήμα του κτιρίου. Αντίθετα, το μουσείο τέχνης Emilio Vedova, που αποκαταστάθηκε το 2009 από τον αρχιτέκτονα Renzo Piano, παρατηρείται ότι δεν διαθέτει έναν εμφανή ευρύ χώρο μπροστά από την είσοδο. Έτσι, το ίδιο το κτίριο μετατρέπεται σε ένα μεγάλο δημόσιο χώρο. Η είσοδος υποχωρεί ώστε να παραλάβει τους επισκέπτες από τον εξωτερικό χώρο ενώ βαθμιαία μια ξύλινη πλατφόρμα υπερυψώνεται έως τον εκθεσιακό χώρο.

Σε υποχώρηση

Ο σιδηροδρομικός σταθμός **Orsay**⁸⁷ στην όχθη του Σηκουάνα στο Παρίσι, που επανασχεδιάστηκε ως μουσείο τέχνης το 1985 από τους ACT Architecture και Gae Aulenti, αποτελούσε εξ αρχής ένα δημόσιο κτίριο. Με τη μετατροπή του σε μουσείο ενισχύθηκε αυτή η λειτουργία. Ο κεντρικός χώρος για την επιβίβαση των επιβατών του σταθμού αποτελούσε ένα μεγάλο δημόσιο χώρο υποδοχής, στάσης και κίνησης. Κατά την αποκατάσταση του κτιρίου αυτός ο χώρος διατήρησε την λειτουργία του. Πιο συγκεκριμένα, μπροστά από την είσοδο υπάρχει μια μεγάλη πλατεία που καταλήγει στους δύο οδικούς άξονες και σε ένα πεζόδρομο. Αυτός ο δημόσιος χώρος εισάγεται και στο εσωτερικό του κτιρίου υποχωρώντας σε σχέση με το επίπεδο της πλατείας και των δρόμων και καταλήγοντας σε ένα κεντρικό ελεύθερο χώρο κίνησης των επισκεπτών ανάμεσα στους εκθεσιακούς χώρους.

Στο επίπεδο του εδάφους

Στον εκθεσιακό χώρο **Punta della Dogana**⁸⁸ ο δημόσιος χώρος σχεδιάζεται ομοεπίπεδα με το έδαφος. Τα πρώην τελωνεία Dogana da Mar της Βενετίας αποκαθίστανται το 2009 από τον αρχιτέκτονα Tadao

⁸⁷ Κατασκευασμένος το 1900 από τον αρχιτέκτονα Victor Laloux, αποτελείται από ένα κεντρικό κλίτος με θόλο από γυαλί, ενώ η πρωτοπόρα, για την εποχή, μεταλλική του κατασκευή καλύφθηκε από εξωτερικούς τοίχους από πέτρα. Το μουσείο, με την αποκατάσταση, οργανώθηκε σε τρία βασικά επίπεδα, κατά τα οποία αναπτύσσονται οι εκθεσιακοί χώροι.

⁸⁸ Τα τελωνεία Dogana da Mar κατασκευάστηκαν το 1677 από τον Βενονί. Ο τριγωνικός όγκος του κτιρίου διαιρείται σε εννιά ορθογώνια με διρρηχτες ξύλινες στέγες. Κατά την επανάχρηση αποκαταστάθηκαν οι πέτρινες όψεις του κτιρίου και οι στέγες και

27, 28 | Tate Modern, πριν και μετά την επανάχρηση

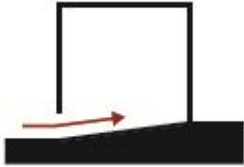
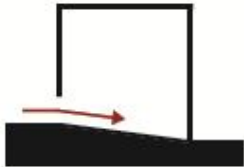
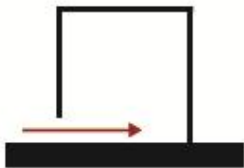
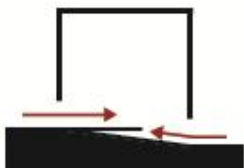
Ando ώστε να φιλοξενήσουν τις συλλογές του ιδρύματος Francois Pinault. Η είσοδος του κτιρίου μετατοπίζεται έτσι ώστε ο επισκέπτης να εισέρχεται στο χώρο υποδοχής από μια πλατεία. Στο κέντρο έχει προστεθεί ένας ορθογωνικός όγκος που αποτελεί τον κεντρικό και δημόσιο χώρο του κτιρίου. Ο όγκος βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με τους χώρους των εκθέσεων και έχει διπλό ύψος. Τονίζεται ιδιαίτερα, καθώς γύρω από αυτόν πραγματοποιούνται όλες οι κινήσεις των επισκεπτών.

Συνδυασμός συστημάτων

Όσον αφορά το συνδυασμό κάποιων από τα παραπάνω συστήματα, στο μουσείο σύγχρονης τέχνης **Tate Modern**⁸⁹ στο Λονδίνο, που σχεδιάστηκε το 2000 από τους αρχιτέκτονες Herzog and de Meuron, εντοπίζεται η ταυτόχρονη εισαγωγή του δημόσιου χώρου σε υποχώρηση και στο ίδιο επίπεδο με το έδαφος. Ο επισκέπτης εισέρχεται στο κτίριο με δύο τρόπους. Η δυτική είσοδος οδηγεί στο πρώτο επίπεδο του κτιρίου από έναν ανοικτό χώρο μέσω μιας μεγάλης ράμπας που υποχωρεί σε σχέση με το έδαφος. Η ράμπα αυτή αποτελεί έναν ελεύθερο χώρο κίνησης, ανοικτό σε όλους, που διαχωρίζει το δημόσιο με το ιδιωτικό. Η βόρεια είσοδος, μπροστά από την οποία υπάρχει ένας ανοικτός χώρος-πάρκο, οδηγεί απευθείας σε μια πλατφόρμα στο δεύτερο επίπεδο του κτιρίου, πάνω από το πρώτο επίπεδο. Τα δύο επίπεδα ενώνονται με μια σκάλα στην πλατφόρμα του δευτέρου επιπέδου, ενώ μετά την ολοκλήρωση της τρίτης φάσης αποκατάστασης η πλατφόρμα θα ενώνει όλα τα μέρη του κτιρίου.

αφαιρέθηκαν οι μεταγενέστερες προσθήκες.

⁸⁹ Στεγάζεται στο σταθμό παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στη βόρεια όχθη του ποταμού Τάμεση, στην περιοχή Bankside του Λονδίνου, σχεδιασμένος το 1947 από τον Sir Giles Gilbert Scott. Το υφιστάμενο κτίριο χωριζόταν σε τρεις χώρους: το λεβητοστάσιο, την αίθουσα με τις τουρμπίνες και το δωμάτιο με τους διακόπτες. Στην επανάχρηση το κέλυφος, τα παράθυρα και η καμινάδα αποκαταστάθηκαν, ενώ οι μεταγενέστερες προσθήκες αφαιρέθηκαν. Το λεβητοστάσιο αποτέλεσε τους χώρους εκθέσεων που εκτείνονται σε τρία επίπεδα, ενώ η αίθουσα με τις τουρμπίνες μετατράπηκε σε ένα χώρο υποδοχής. Στην οροφή προστέθηκε ένας ορθογωνικός όγκος από γυαλί.

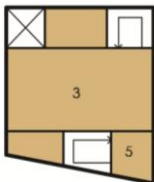
ΘΕΣΗ	ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ	ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ
Σε υπερύψωση		CaixaForum Emilio Vedova Foundation
Σε υποχώρηση		Museum Orsay
Στο επίπεδο του εδάφους		Punta della Dogana
Συνδυασμός συστημάτων		Tate Modern

Πίνακας 2 | Εισαγωγή του δημόσιου χώρου στο επίπεδο του όγκου

ΧΡΗΣΕΙΣ	Caixa Forum	Emilio Vedova Foundation	Museum Orsay	Punta della Dogana	Tate Modern
χώρος εισόδου foyer 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
reception tickets 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
αίθουσες εκθέσεων μόνιμες 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
αίθουσες εκθέσεων προσωρινές 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
αμφιθέατρο 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
αίθουσα προβολών 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
education area 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
βιβλιοθήκη πολυμέσων 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
βιβλιοπωλείο 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
πωλητήριο 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
καφετέρια 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
εστιατόριο 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
member 's room 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
ιματιοθήκη 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
γραφεία 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
εργαστήρια 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
αποθήκες 	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
parking P	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes

Πίνακας 3 | Κατανομή των χρήσεων ανά μουσείο

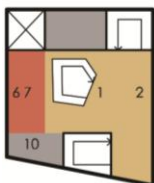
Caixaforum

Επίπεδο 3

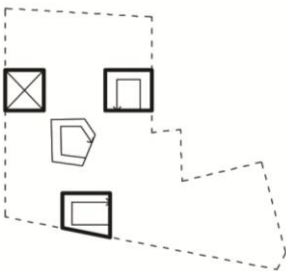
Επίπεδο 4

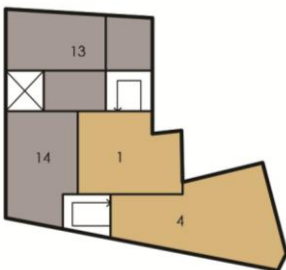
Επίπεδο 1

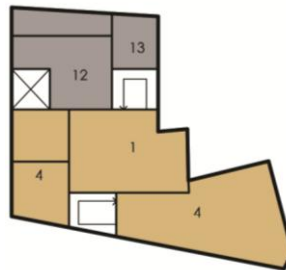
Επίπεδο 2

Επίπεδο 0

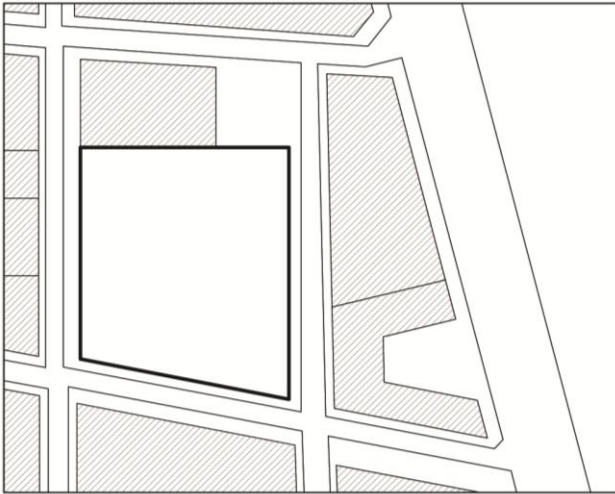
Επίπεδο -2

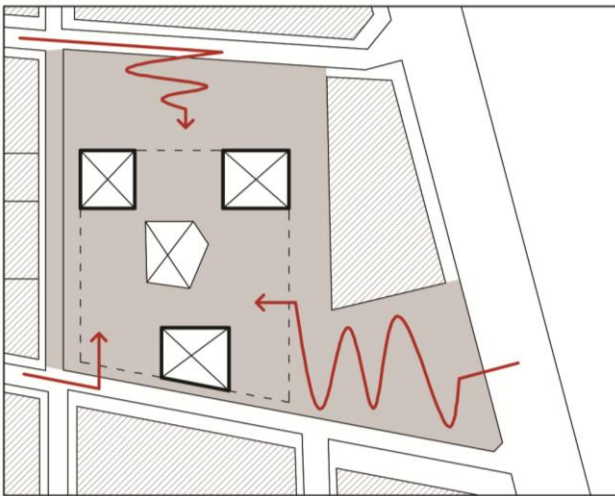
Επίπεδο -1

1 Είσοδος-υποδοχή, 2 Reception-tickets, 3 Αίθουσες εκθέσεων (μόνιμες), 4 Αμφιθέατρο, 5 Βιβλιοθήκη πολυμέσων, 6 Βιβλιοπωλείο, 7 Πωλητήριο, 8 Καφετέρια, 9 Εστιατόριο, 10 Ιματιοθήκη, 11 Γραφεία, 12 Εργαστήρια, 13 Αποθήκη, 14 Parking

Η αρχική κατάσταση του κτιρίου

Εισαγωγή δημόσιου χώρου μετά την αποκατάσταση

Ο δημόσιος χώρος σε υπερέυωση

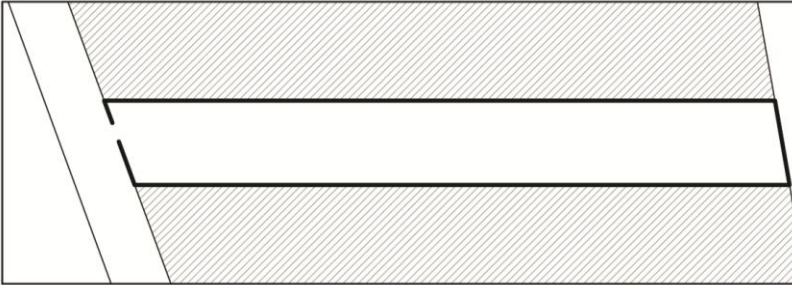
Emilio Vedova Foundation

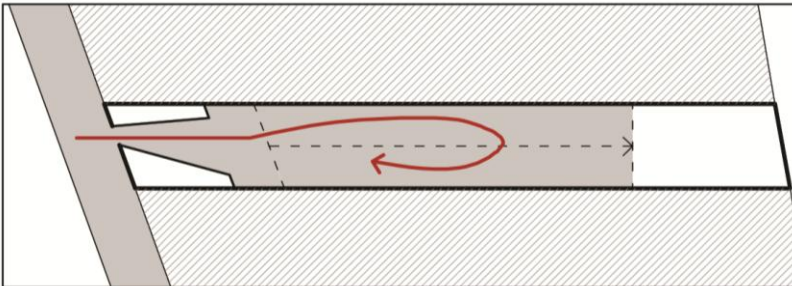
Επίπεδο 0

1 Είσοδος-υποδοχή, 2 Reception-tickets, 3 Αίθουσες εκθέσεων (μόνιμες), 4 Βιβλιοπωλείο, 5 Ιματιοθήκη, 6 Αποθήκη

Η αρχική κατάσταση του κτιρίου

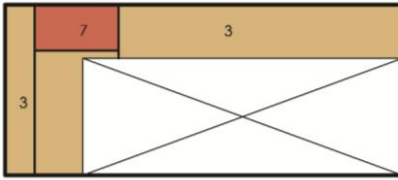

Εισαγωγή δημόσιου χώρου μετά την αποκατάσταση

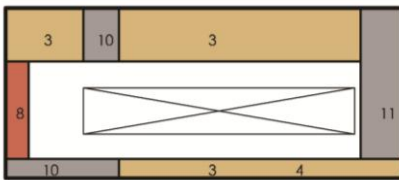

Ο δημόσιος χώρος σε υποχώρηση

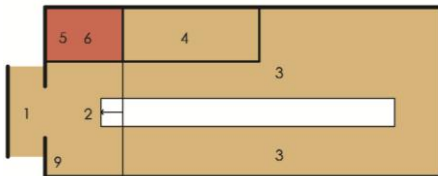
Museum Orsay

Επίπεδο 2

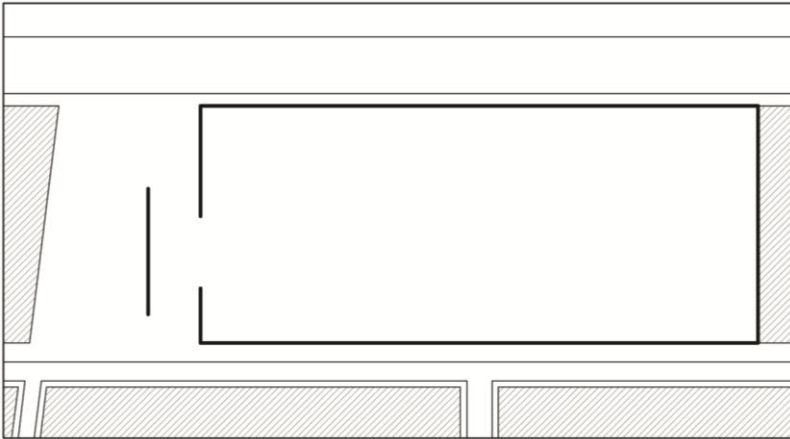
Επίπεδο 1

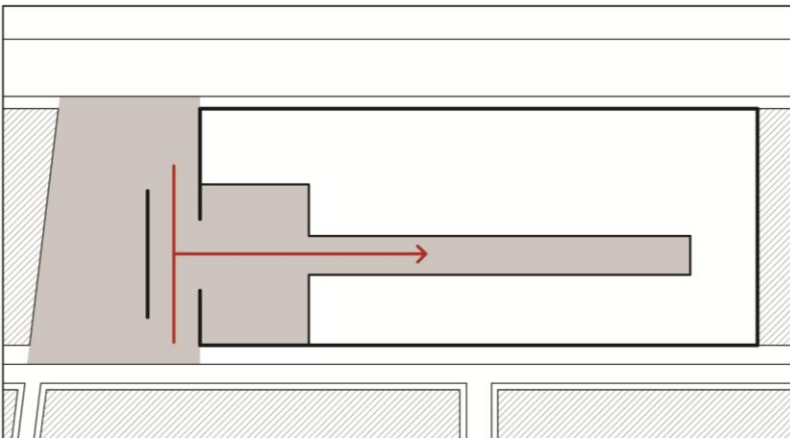
Επίπεδο 0

1 Είσοδος-υποδοχή, 2 Reception-tickets, 3 Αίθουσες εκθέσεων (μόνιμες), 4 Αίθουσες εκθέσεων (προσωρινές), 5 Βιβλιοπωλείο, 6 Πωλητήριο, 7 Καφετέρια, 8 Εστιατόριο, 9 Ιματιοθήκη, 10 Γραφεία, 11 Αποθήκη

Η αρχική κατάσταση του κτιρίου

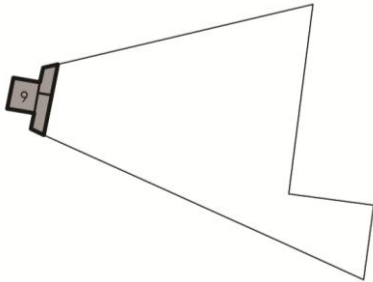

Εισαγωγή δημόσιου χώρου μετά την αποκατάσταση

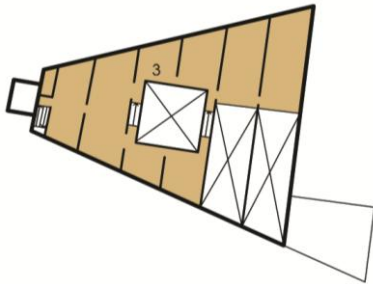

Ο δημόσιος χώρος σε υποχώρηση

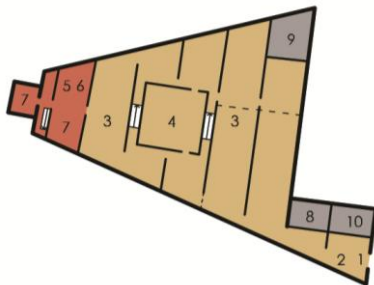
Punta della Dogana

Επίπεδο 2

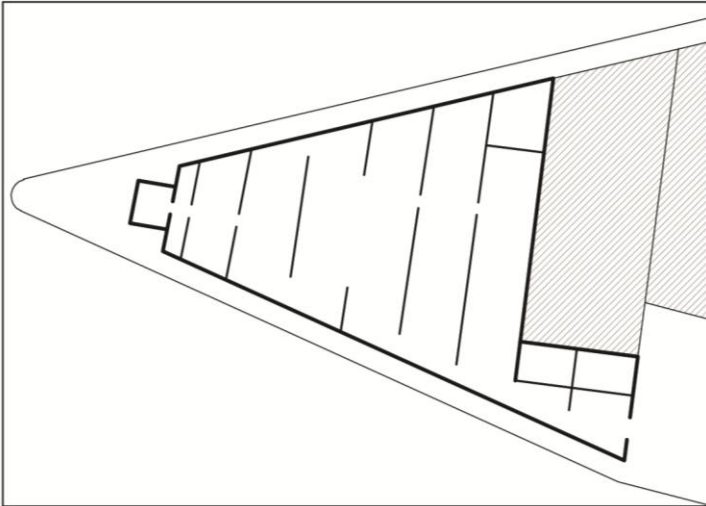
Επίπεδο 1

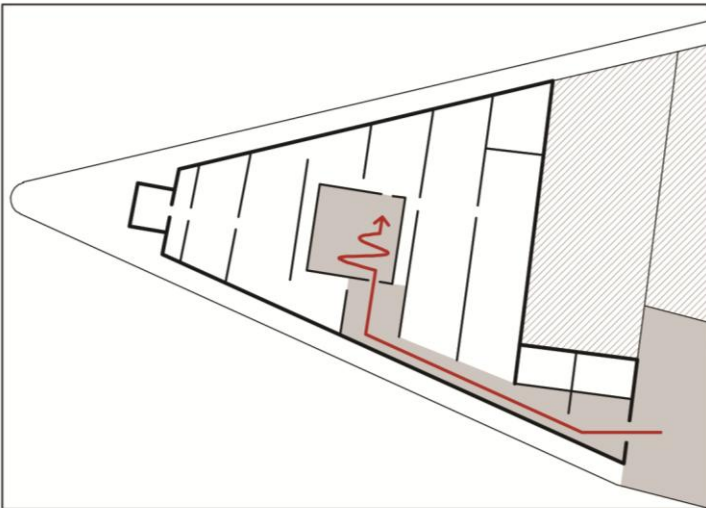
Επίπεδο 0

1 Είσοδος-υποδοχή, 2 Reception-tickets, 3 Αίθουσες εκθέσεων (μόνιμες), 4 Κεντρικός χώρος, 5 Βιβλιοπωλείο, 6 Πωλητήριο, 7 Καφετέρια, 8 Ιματιοθήκη, 9 Γραφεία, 10 Αποθήκη

Η αρχική κατάσταση του κτιρίου

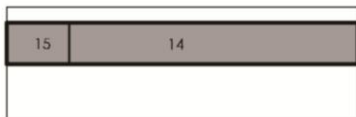

Εισαγωγή δημόσιου χώρου μετά την αποκατάσταση

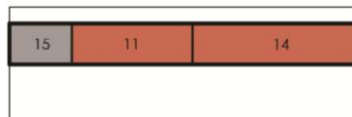

Ο δημόσιος χώρος ομοεπίπεδα με το έδαφος

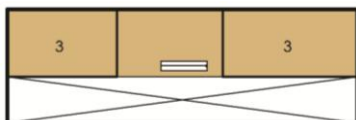
Tate Modern

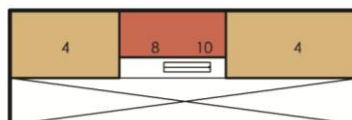
Επίπεδο 4

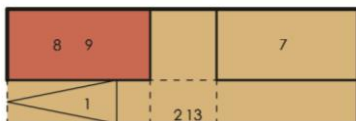
Επίπεδο 5

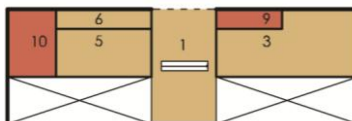
Επίπεδο 1, 3

Επίπεδο 2

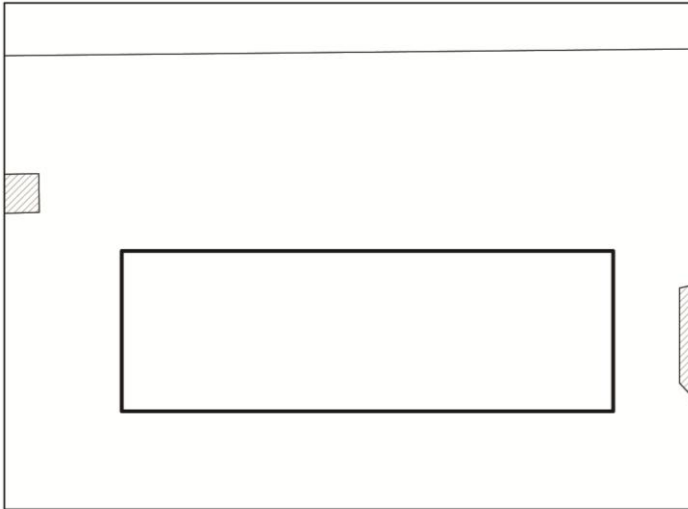
Επίπεδο -1

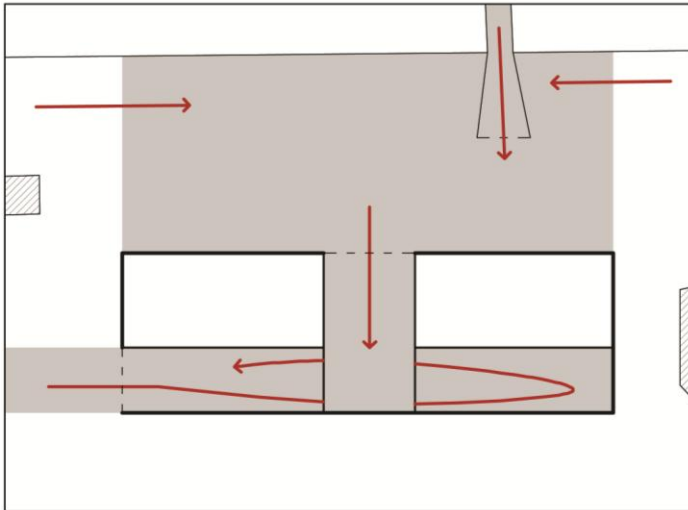
Επίπεδο 0

1 Είσοδος-υποδοχή, 2 Reception-tickets, 3 Αίθουσες εκθέσεων (μόνιμες), 4 Αίθουσες εκθέσεων (προσωρινές), 5 Αμφιθέατρο, 6 Αίθουσα προβολών, 7 Education area, 8 Βιβλιοπωλείο, 9 Πωλητήριο, 10 Καφετέρια, 11 Εστιατόριο, 12 Member's room, 13 Ιματιοθήκη, 14 Γραφεία, 15 Αποθήκη

Η αρχική κατάσταση του κτιρίου

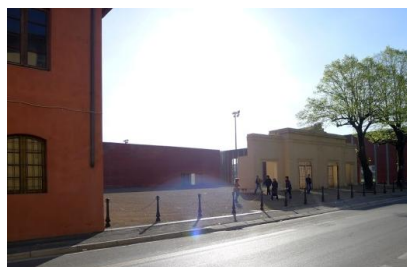
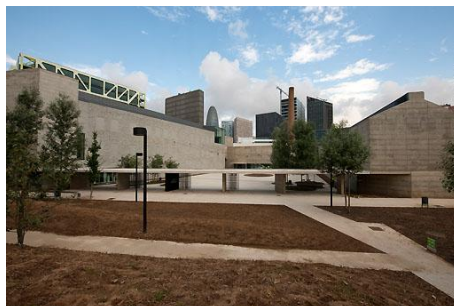
Εισαγωγή δημόσιου χώρου μετά την αποκατάσταση

Ο δημόσιος χώρος σε συνδυασμό: υποχώρηση και ομοεπίπεδα με το έδαφος

29, 30 | Το μουσείο Can Framis

31, 32 | Μουσείο Concia

Συγκρότημα/ Ιστός

Τα βιομηχανικά συγκροτήματα, κατά την αποκατάστασή τους, αντιμετωπίζονται με διαφορετικό τρόπο από τα μεμονωμένα κτίρια. Λόγω της δομής τους σχηματίζουν μια μικρογραφία της πόλης και μπορούν να αποτελέσουν αυτοτελή σύνολα και άρα μια μικρή πόλη μέσα στην πόλη. Έτσι, το συγκρότημα επανασχεδιάζεται όπως ένας αστικός ιστός και ο δημόσιος χώρος που εισάγεται σε αυτό αντιμετωπίζεται όπως ένας της πόλης. Αυτός ο νέος αστικός ιστός επαναπροσδιορίζεται και διαμορφώνεται από την αρχή, με την προσθήκη νέων κτιρίων ανάμεσα στα υφιστάμενα. Ο κενός χώρος που βρίσκεται μέσα σε ένα συγκρότημα εγκαταλειμμένων κτιρίων επανασχεδιάζεται με νέους όγκους και αναδημιουργείται νέος δημόσιος χώρος με τη μορφή πλατειών ή πορειών, που συνήθως διαχέεται έως τους οδικούς άξονες. Τελικά, ανάλογα με την προσθήκη νέων όγκων στους παλιούς δημιουργούνται πλατείες σχήματος Π ή περίκλειστες, δημόσιοι χώροι με τη μορφή πορειών ή ένας συνδυασμός πορειών και πλατειών.

Δημιουργία πλατείας σχήματος Π

Στην αποκατάσταση των μουσείων **Can Framis**⁹⁰ στη Βαρκελώνη και **Concia**⁹¹ στην Ιταλία παρατηρείται η προσθήκη νέων όγκων σε συνδυασμό με τους υφιστάμενους για τη δημιουργία πλατείας σχήματος Π. Το πρώην εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας Can Framis, που επανασχεδιάστηκε σε μουσείο το 2008 από τον αρχιτέκτονα Jordi Badia, καταλαμβάνει την έκταση ενός οικοδομικού τετραγώνου. Από το παλιό συγκρότημα παρέμεναν δύο κτίρια, παράλληλα τοποθετημένα μεταξύ τους, τα οποία αποκαταστάθηκαν. Προστέθηκε ένας όγκος κάθετα σε αυτά, που ενώνει τα δύο κτίρια και έτσι περικλείει μια πλατεία, που αποτελεί και την κύρια είσοδο για το μουσείο. Παράλληλα, στο βόρειο άκρο του τετραγώνου υπάρχει άλλο ένα κτίριο, που δημιουργεί

⁹⁰ Το συγκρότημα κατασκευάστηκε τις αρχές του 19^{ου} αιώνα στη βιομηχανική περιοχή Sant Martí, ανατολικά της Βαρκελώνης. Από την αρχική έκταση των τεσσάρων οικοδομικών τετραγώνων σήμερα απομένουν λίγα κτίρια.

⁹¹ Το συγκρότημα, που αποκαταστάθηκε το 2008 για να στεγάσει το μουσείο, ήταν τα σφαγεία και βυρσοδεψεία της πόλης Santa Croce sull' Arno, κατασκευασμένα αρχές του 20^{ου} αιώνα.

33, 34 | To Mint

35, 36 | Carinthian Regional Exhibition

ανάμεσα στους όγκους άλλον ένα δημόσιο χώρο σε σχήμα Π. Στο Museo della Concia ο αρχιτέκτονας Massimo Carmassi αποκαθιστά τον ορθογωνικό όγκο που έχει απομείνει από το παλιό συγκρότημα και εισάγει δυο νέους όγκους, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένας νέος δημόσιος χώρος σχήματος Π. Και στις δύο περιπτώσεις, οι νέοι δημόσιοι χώροι καταλήγουν στους κεντρικούς άξονες και έτσι είναι άμεσα ορατές από τους επισκέπτες.

Δημιουργία περίκλειστης πλατείας

Το σύστημα της δημιουργίας μιας περίκλειστης πλατείας εντοπίζεται στο παράδειγμα του μουσείου **Mint**⁹² στο Σύννεϋ. Από το συγκεκριμένο συγκρότημα διασώζονται αρκετά κτίσματα, άτακτα τοποθετημένα στο χώρο, τα οποία αποκατέστησαν οι αρχιτέκτονες Francis-Jones, Morehen και Thorp το 2009. Σκοπός της επανάχρησης ήταν η μετατροπή του πρώην βιομηχανικού συγκροτήματος σε ένα νέο δημόσιο χώρο για την πόλη. Για αυτό το λόγο, πραγματοποιήθηκαν προσθήκες νέων όγκων, στο βόρειο κυρίως τμήμα του οικοπέδου, σε συνδυασμό με τα υφιστάμενα. Έτσι, ο χώρος κλείνει και στο κέντρο του συγκροτήματος δημιουργείται μια περίκλειστη πλατεία, που περιβάλλεται από τους παλιούς και νέους όγκους. Η πρόσβαση σε αυτή γίνεται είτε μέσα από τα κτίρια, είτε από τον κύριο χώρο υποδοχής.

Δημιουργία πορειών

Σε μερικές περιπτώσεις, ο δημόσιος χώρος δεν έχει μια σαφώς ορισμένη μορφή, όπως μια πλατεία, αλλά αποτελεί μια πορεία. Για παράδειγμα, στον εκθεσιακό χώρο **Carinthian Regional Exhibition**⁹³ στην Αυστρία, που αποκαταστάθηκε το 1995 από τον αρχιτέκτονα

⁹² Το μουσείο στεγάζεται στο νομισματοκοπείο του Σύννεϋ, κατασκευασμένο στα μέσα του 19^{ου} αιώνα από τον Edward Ward, με την οικονομική στήριξη της Μεγάλης Βρετανίας. Το συγκρότημα αποτελούνταν από τρεις πτέρυγες, συμμετρικά δομημένες με βάση ένα κεντρικό άξονα, αλλά σταδιακά, οι αλληπάλληλες μετατροπές και προσθήκες αλλοίωσαν την αρχική του δομή.

⁹³ Ο εκθεσιακός χώρος δημιουργείται στο παλιό εργοστάσιο σιδήρου που βρίσκεται στη βιομηχανική περιοχή Heft δίπλα στην πόλη Huttenberg. Τα περισσότερα κτίσματα διατηρήθηκαν ως είχαν και προστέθηκαν σε αυτά επίπεδες στέγες για να προστατευθούν.

37, 38 | Mercati Generali

Gunther Domenig, παρατηρείται η προσθήκη όγκων σε ένα ήδη υπάρχον συγκρότημα με σκοπό τη διαμόρφωση μιας πορείας ως δημόσιου χώρου. Σε αυτό το σύστημα ο δημόσιος χώρος είναι ένας διάδρομος, μια πορεία, που φέρει και καθορίζει όλες τις κινήσεις. Στο συγκεκριμένο βιομηχανικό συγκρότημα διατηρήθηκαν τα υφιστάμενα κτίρια ως όγκοι, αλλά αντί να προστεθούν νέοι ώστε να δημιουργηθεί εντός τους μια πλατεία, προστίθεται ένας επιπλέον όγκος που φέρει την πορεία και συνδέει τα παλιά και νέα κτίσματα. Η πορεία επαναπροσδιορίζει το κτίριο και γίνεται το βασικό του στοιχείο, ο νέος κεντρικός άξονας.

Συνδυασμός πορειών-πλατειών

Τέλος, σε μερικά αποκατεστημένα βιομηχανικά συγκροτήματα παρατηρείται η διαμόρφωση του δημόσιου χώρου με συνδυασμό πλατειών και πορειών. Στο συγκρότημα **Mercati Generali**⁹⁴ οι ΟΜΑ προτείνουν την αποκατάσταση των υφιστάμενων κτιρίων και την προσθήκη νέων όγκων ανάμεσα σε αυτά. Παράλληλα, διαμορφώνουν νέες πλατείες και εισόδους στο συγκρότημα. Πιο συγκεκριμένα, το πρώην βιομηχανικό συγκρότημα καταλαμβάνει την έκταση δύο οικοδομικών τετραγώνων με ένα μεγάλο κενό χώρο ανάμεσα στα κτίσματα. Κατά την επανάχρηση, προστίθενται νέοι όγκοι ώστε να κλείσουν το κενό χώρο και να δημιουργηθούν χώροι πιο κοντά στην ανθρώπινη κλίμακα. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργούνται νέες περικλειστές πλατείες. Επίσης, σχεδιάζεται ένας κεντρικός πεζόδρομος και νέες εισόδους και πορείες στο νέο συγκρότημα, τοποθετώντας όγκους ανάμεσα στα υφιστάμενα κτίρια.

⁹⁴ Το συγκρότημα, κτισμένο τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, βρίσκεται στη βιομηχανική περιοχή της Ρώμης. Σύμφωνα με την πρόταση, διατηρούνται και επαναχρησιμοποιούνται τα κτίρια της περιοχής μελέτης. Στο ανατολικό όριο προστίθεται ένας ορθογωνικός όγκος που οριοθετεί το συγκρότημα. Στο δυτικό κομμάτι, ανάμεσα στα υφιστάμενα κτίρια προστίθενται νέα, που κλείνουν το χώρο και δημιουργείται μια περικλειστή πλατεία. Το project της επανάχρησης σχεδιάστηκε το 2004, αλλά δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα.

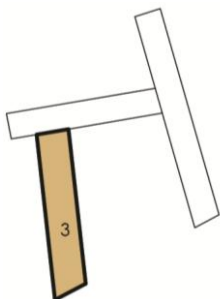
ΣΥΣΤΗΜΑ	ΥΠΑΡΧΟΝΤΑ ΚΤΙΡΙΑ	ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ
<p>Προσθήκη όγκων</p> <p>Δημιουργία πλατείας σχήματος Π</p>			<p>Can Framis</p> <p>Museo della Concia</p>
<p>Προσθήκη όγκων</p> <p>Δημιουργία περικλειστης πλατείας</p>			The Mint
<p>Προσθήκη όγκων</p> <p>Δημιουργία πορειών</p>			Carinthian Regional Exhibition
<p>Προσθήκη όγκων</p> <p>Συνδυασμός πορειών-πλατειών</p>			Mercati Generali

Πίνακας 4 | Εισαγωγή του δημόσιου χώρου στο επίπεδο του αστικού ιστού

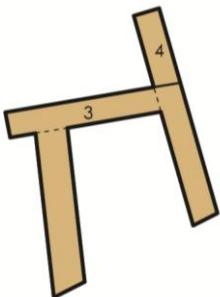
ΧΡΗΣΕΙΣ		Can Framis Museum	Museum della Concia	The Mint	Carinthian Regional Exhibition	Mercati Generali
χώρος εισόδου foyer	Entrance →	■	■	■	■	■
reception tickets	👤👤	■		■		■
αίθουσες εκθέσεων μόνιμες	👤👤	■	■	■		■
αίθουσες εκθέσεων προσωρινές	👤👤				■	
αμφιθέατρο	🎤👤			■	■	
αίθουσα συσκέψεων	👤👤👤	■		■	■	■
βιβλιοθήκη	📖👤			■	■	
αίθουσα προβολών	🎥				■	■
βιβλιοπωλείο	📖				■	
πωλητήριο	🛒			■	■	
καφετέρια	☕			■	■	■
εστιατόριο	🍴				■	
member 's room	👤👤			■		
ιματιοθήκη	👕		■			
γραφεία	👤	■	■	■	■	■
εργαστήρια	👤			■		
αποθήκες	🏠	■		■		■
parking	P	■		■	■	

Πίνακας 5 | Κατανομή των χρήσεων ανά μουσείο

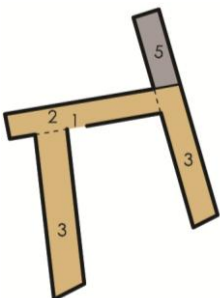
Can Framis Museum

Επίπεδο 2

Επίπεδο 1

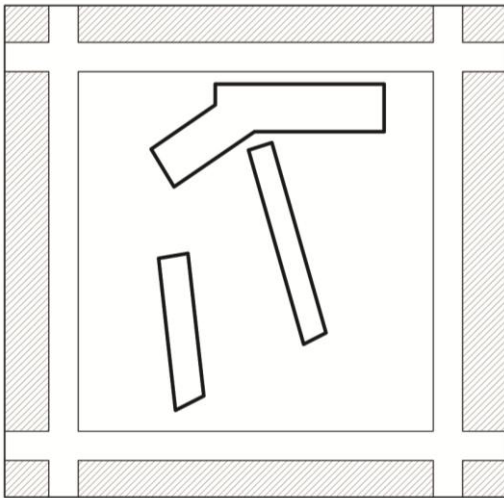
Επίπεδο 0

Τυπικές λειτουργίες

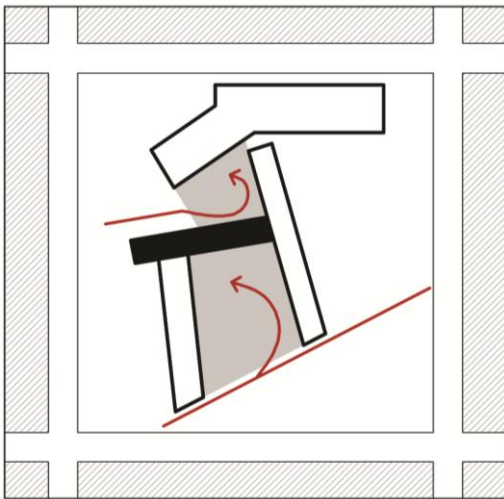
Εμπορικές λειτουργίες

Βοηθητικές λειτουργίες

1 Εισόδος-υποδοχή, 2 Reception-tickets, 3 Αίθουσες εκθέσεων (μόνιμες), 4 Αίθουσα συσκέψεων, 5 Γραφεία

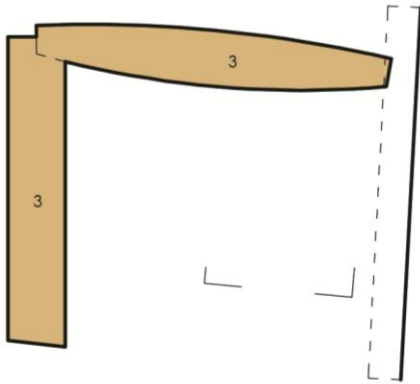

Η αρχική κατάσταση του συγκροτήματος

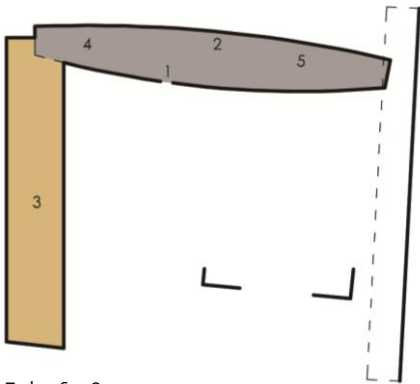

Ο δημόσιος χώρος με τη μορφή πλατείας σχήματος Π

Museum Concia

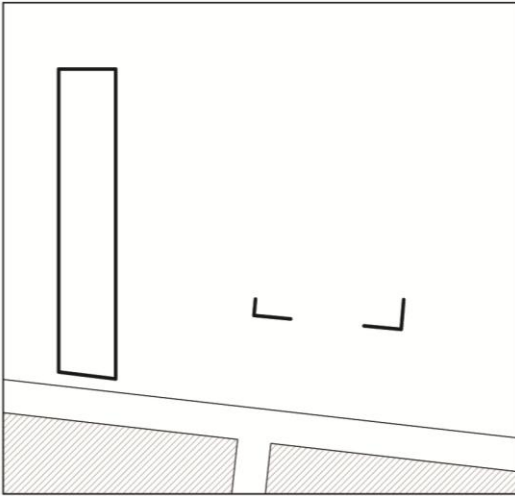
Επίπεδο 1

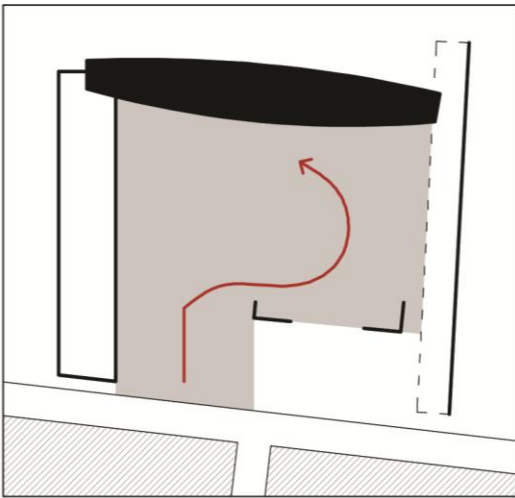
Επίπεδο 0

1 Εισόδος-υποδοχή, 2 Reception-tickets, 3 Αίθουσες εκθέσεων (μόνιμες), 4 Ιματιοθήκη, 5 Γραφεία

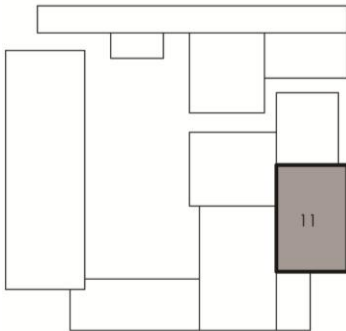

Η αρχική κατάσταση του συγκροτήματος

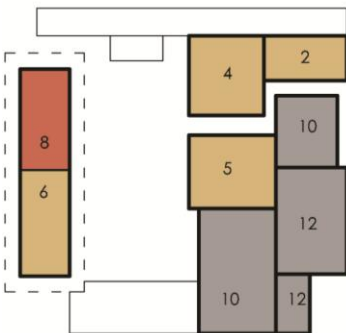

Ο δημόσιος χώρος με τη μορφή πλατείας σχήματος Π

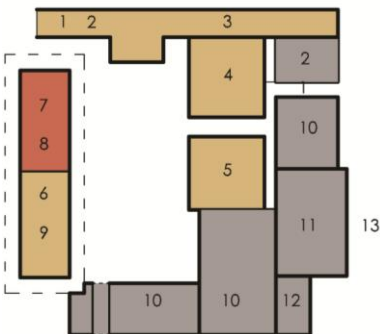
The Mint

Επίπεδο 2

Επίπεδο 1

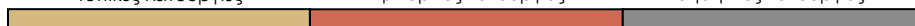

Επίπεδο 0

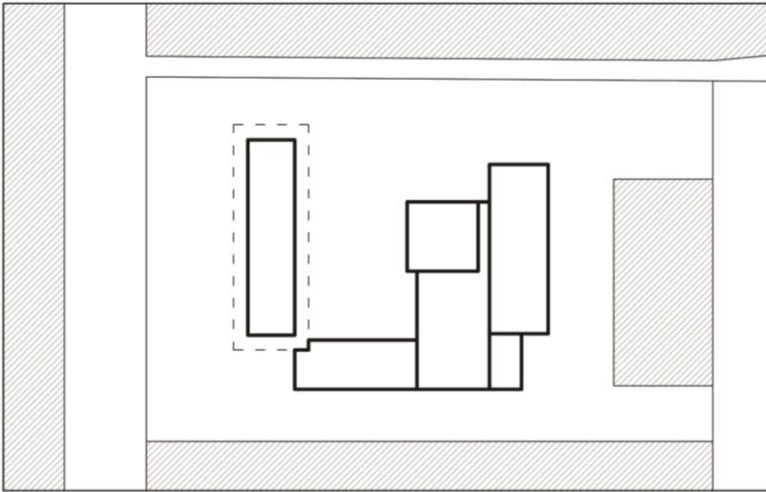
Τυπικές λειτουργίες

Εμπορικές λειτουργίες

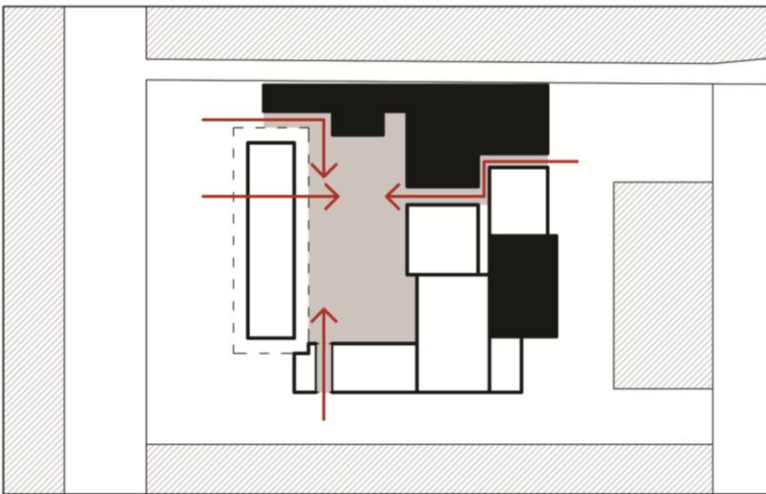
Βοηθητικές λειτουργίες

1 Είσοδος-υποδοχή, 2 Reception-tickets, 3 Αίθουσες εκθέσεων (μόνιμες), 4 Αμφιθέατρο, 5 Βιβλιοθήκη, 6 Αίθουσα συσκέψεων, 7 Πωλητήριο, 8 Καφετέρια, 9 Member' s room, 10 Γραφεία, 11 Εργαστήρια, 12 Αποθήκη, 13 Parking

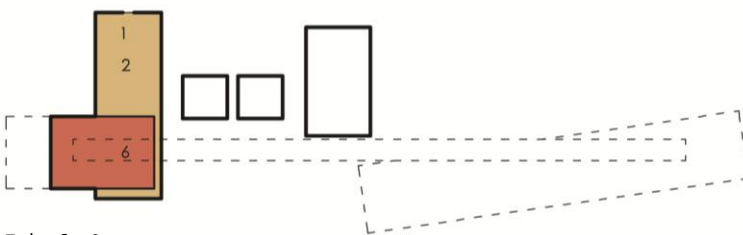
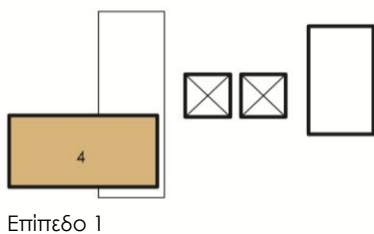
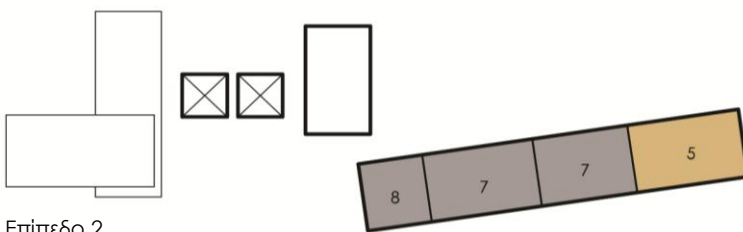
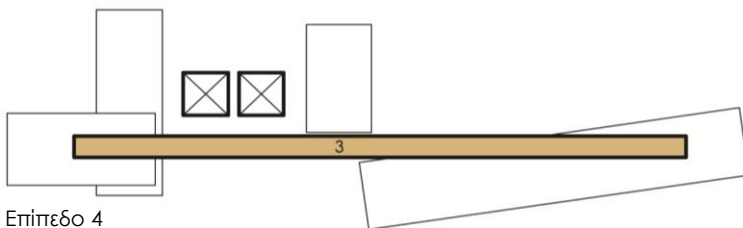

Η αρχική κατάσταση του συγκροτήματος

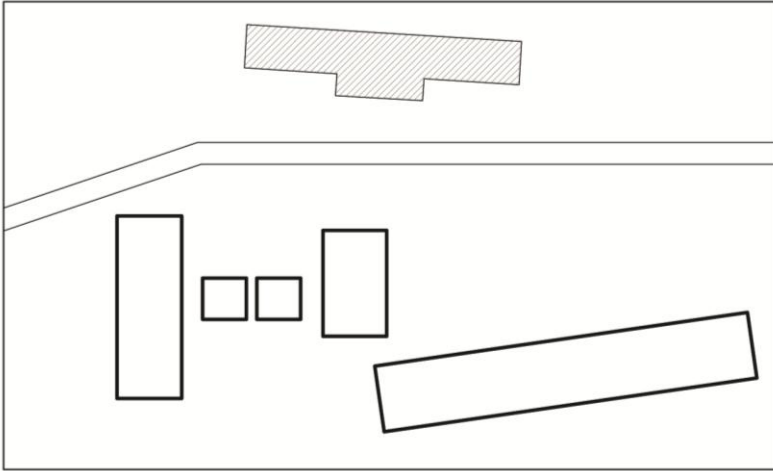

Ο δημόσιος χώρος με τη μορφή περικλειστης πλατείας

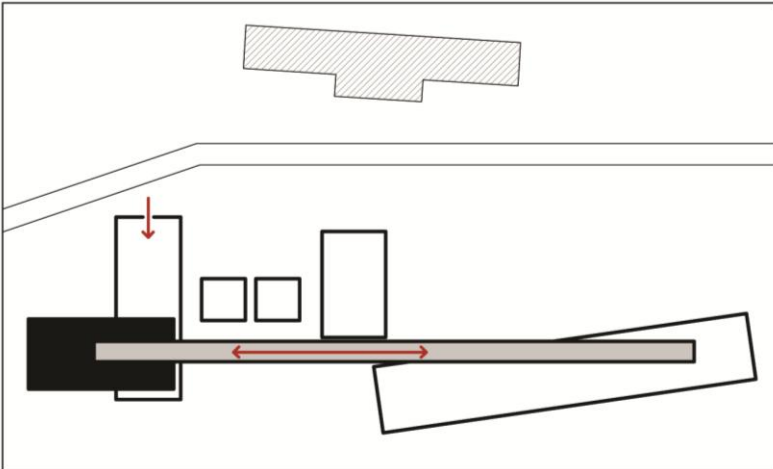
Carinthian Regional Exhibition

1 Είσοδος-υποδοχή, 2 Reception-tickets, 3 Αίθουσες εκθέσεων (μόνιμες), 4 Αίθουσα προβολών, 5 Αίθουσα συσκέψεων, 6 Καφετέρια, 7 Γραφεία, 8 Αποθήκη

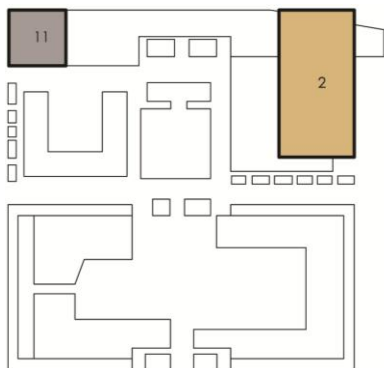

Η αρχική κατάσταση του συγκροτήματος

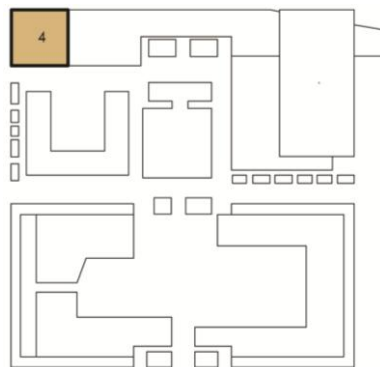

Ο δημόσιος χώρος ως πορεία

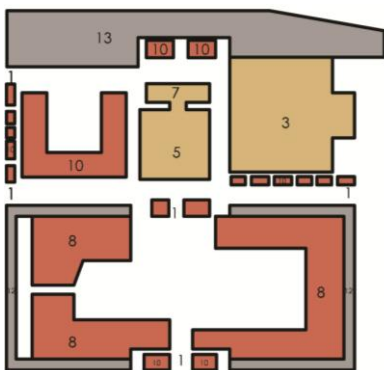
Mercati Generali

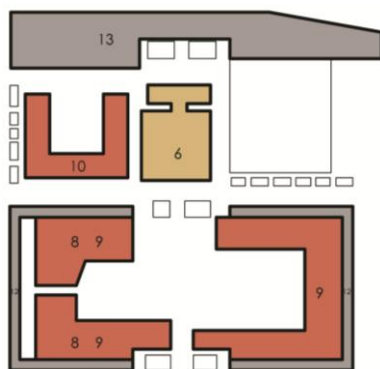
Επίπεδο 5

Επίπεδο 7

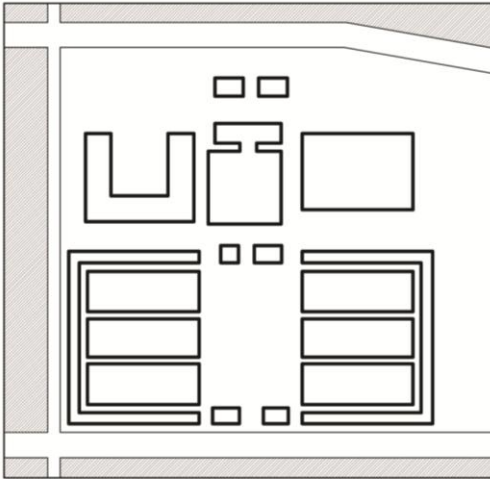
Επίπεδο 0

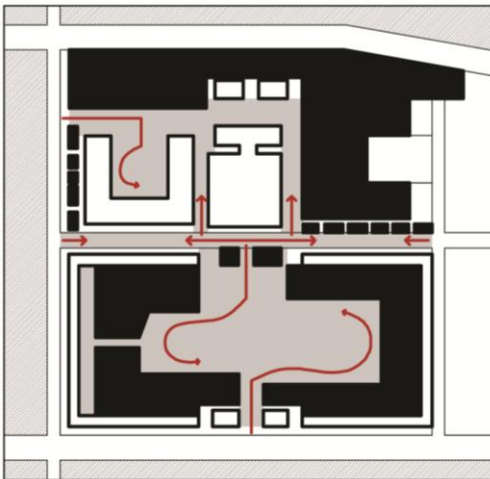
Επίπεδο 1

1 Είσοδος-υποδοχή, 2 Αίθουσες εκθέσεων (προσωρινές), 3 Αμφιθέατρο, 4 Αίθουσα προβολών, 5 Βιβλιοθήκη, 6 Αίθουσα συσκέψεων, 7 Βιβλιοπωλείο, 8 Πωλητήριο, 9 Καφετέρια, 10 Εστιατόρια, 11 Γραφεία, 12 Αποθήκη, 13 Parking

Η αρχική κατάσταση του συγκροτήματος

Ο δημόσιος χώρος σε συνδυασμό πορειών-πλατειών

5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από τη μελέτη της θεωρίας των αρχιτεκτονικών κινήματων του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, καθώς και από την ανάλυση της δομής της βιομηχανικής, μοντέρνας και μεταβιομηχανικής πόλης και της διάρθρωσης των δημοσίων χώρων σε κάθε μία από αυτές, προέκυψαν ορισμένα συμπεράσματα για την επανένταξη του δημόσιου χώρου στα βιομηχανικά κτίρια. Οι θεωρίες για την αποκατάσταση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς δεν θα μπορούσαν να μην εφαρμοστούν και στα βιομηχανικά κτίρια. Ο βασικός στόχος του μεταμοντερνισμού, η δημιουργία καλύτερου αστικού περιβάλλοντος για τους ανθρώπους, εντοπίζεται στην προσπάθεια για αποκατάσταση των βιομηχανικών καταλοίπων. Η επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων, η προσθήκη δημόσιου χώρου και η ενσωμάτωση νέων λειτουργιών σε υφιστάμενα κτίρια επιβεβαιώνουν τη θεωρία αυτή.

Τα βιομηχανικά κτίρια που επιλέγονται για αποκατάσταση συνήθως βρίσκονται σε στρατηγικά σημεία μέσα στην πόλη. Η μετατροπή τους σε μουσεία αποτελεί τον καλύτερο τρόπο επανένταξης σε αυτή, αφού με αυτήν τη λειτουργία επιτυγχάνεται η πρόσβαση σε όλο τον κόσμο. Με αυτή τη νέα ιδιότητα γίνονται σημεία αναφοράς για την πόλη και για τους επισκέπτες. Η περίοπτη θέση στην οποία βρίσκονται, τα καθιστά άμεσα προσβάσιμα από όλους και έτσι ενισχύεται η δημόσια λειτουργία τους. Τελικά, το κτίριο με την κυκλοφορία πολλών ανθρώπων μέσα σε αυτό επανεντάσσεται στον αστικό ιστό και καταφέρνει να αποτελέσει ένα νέο δημόσιο χώρο για την πόλη.

Από την ανάλυση των επιλεγμένων παραδειγμάτων προκύπτει ότι με τη μετατροπή των βιομηχανικών κτιρίων σε μουσεία γίνεται μια παράλληλη προσπάθεια να εισαχθούν όσο το δυνατόν περισσότερες χρήσεις. Με την προσθήκη εμπορικών και ψυχαγωγικών λειτουργιών, όπως πωλητήρια, εστιατόρια κ.λπ., επιτυγχάνεται η κυκλοφορία και παρατείνεται η παραμονή των επισκεπτών στο νέο μουσείο. Ενώ με τη βιομηχανική χρήση αποτελούσε ένα κενό κτίριο, με τη χρήση ως κτίριο πολιτιστικού τύπου και τη φιλοξενία εμπορικών και ψυχαγωγικών χρήσεων δίνεται η εντύπωση ότι αποτελεί ένα κτίριο ανοικτό σε όλους όλη τη μέρα και άρα είναι ένας επισκέψιμος χώρος όλες τις ώρες.

Από τη μελέτη των βιομηχανικών κτιρίων στο επίπεδο του όγκου συμπεραίνεται ότι ο ανοικτός δημόσιος χώρος που βρίσκεται μπροστά από το κτίριο κατευθύνει τους επισκέπτες. Όπως ο δημόσιος χώρος διεισδύει μέσα στο κτίριο έτσι και οι επισκέπτες εισάγονται σταδιακά από την πλατεία ή τους οδικούς άξονες μέσα στο μουσείο. Αναφορικά με τις χρήσεις, εντοπίζεται ότι η πλειοψηφία των παραδειγμάτων διαθέτει εμπορικές και ψυχαγωγικές λειτουργίες, ενισχύοντας την ιδιότητα του εμπορευματοποιημένου δημόσιου χώρου.

Όσον αφορά τα βιομηχανικά συγκροτήματα, επιδιώκεται η δημιουργία ενός ελκυστικού, για το κοινό, δημόσιου χώρου με την προσθήκη όγκων. Με αυτόν τον τρόπο ο αχανής κενός χώρος μετατρέπεται σε ένα δημόσιο χώρο κοντά στην ανθρώπινη κλίμακα. Επίσης, οι πολλαπλές χρήσεις που εισάγονται σε αυτά διαμορφώνουν μια μικρογραφία της πόλης. Τελικά, τα βιομηχανικά συγκροτήματα έχουν την δομή μιας πόλης με χρήσεις όπως πολιτισμός, εμπόριο, αναψυχή και δημόσιους χώρους. Οι θεωρίες για τη μεταμοντέρνα πόλη, με μίξη των χρήσεων γης και πολυκεντρική δομή εντοπίζονται στα αποκατεστημένα βιομηχανικά συγκροτήματα.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι, πολλές φορές, η αποκατάσταση ενός βιομηχανικού κτιρίου ή συγκροτήματος, αποτελεί μέρος ενός σχεδίου για ανάπτυξη της περιοχής στην οποία βρίσκεται. Όμως, εκτός από αυτή την περίπτωση, η επανάχρηση του κτιρίου γίνεται η αφορμή για να ανανεωθεί η ευρύτερη περιοχή που τις περισσότερες φορές είναι υποβαθμισμένη. Η διεξοδική μελέτη αυτής της περίπτωσης αξίζει περαιτέρω διερεύνηση και θα μπορούσε να αποτελέσει το θέμα μιας επόμενης ερευνητικής εργασίας.

Βιβλιογραφία

Αγριαντώνη Χρ., *Βιομηχανική Αρχαιολογία και Κληρονομιά: Επικοινωνίες και εντάσεις*, στο «Αρχαιολογία και Τέχνες», τεύχος 89, Εκδοτική Ερμής ΕΠΕ, Δεκέμβριος 2003, Αθήνα

Ανδρικοπούλου Ελ., Γιαννάκου Αθ., Καυκαλάς Γρ., Πιτσιάβα-Λατινοπούλου Μ., *Πόλη και πολεοδομικές πρακτικές για τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη*, εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2007

Αρχιτεκτονική Θεωρία: Από την Αναγέννηση μέχρι σήμερα, μτφρ. Μαρτινίδης Π., Taschen/Γνώση, 2005

Beaux-arts Magazine, *The musee d' Orsay*, Paris, 1996

Benevolo L., *Η πόλη στην Ευρώπη*, μτφρ. Παπασταύρου Αν., εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2009

Benjamin W., *The Arcades Project*, trans. by Eiland H. and McLaughlin K., The Belknap Press of Harvard University Press, England, 1999

Βιομηχανική Επανάσταση, Βιομηχανική Πόλη, επιμ. Λαζαρίδης Π., εκδ. Λιβάνης «Νέα Σύνορα», Αθήνα, 1977

Buchanan A., *Industrial Archaeology in Britain*, Penguin Books, England, 1972

Building in existing fabric: refurbishment, extensions, new design, in Detail, ed. by Schittich C., Birkhauser, Basel, 2003

Callinescu M., *Five faces of Postmodernity: modernism, avant-garde, decadence, kitsch, postmodernism*, Duke University Press, Durham, 1987

Casabella, vol. 73, issue 778, June 2006, Arnoldo Mondadori Editore, Italy

Casabella, vol. 73, issue 780, August 2006, Arnoldo Mondadori Editore, Italy

Casabella, vol. 77, issue 794, October 2010, Arnoldo Mondadori Editore, Italy

Castells M., *The Rise of the Network Society*, Wiley-Blackwell, Oxford, 2010

Curtis W., *Modern Architecture since 1900*, Phaidon Press Limited, London, 1996

Detail, 51, issue 5, May 2011, Institut fur Internationale Architektur, Munchen

Δημητριάδης Ευάγ., *Ιστορία της πόλης και της πολεοδομίας, Ευρωπαϊκοί πολιτισμοί, Μυκηναϊκοί χρόνοι ως τις αρχές του 20^{ου} αι.*, Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1995

Δεσποτόπουλος Ι., *Η ιδεολογική δομή των πόλεων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα, 1997

El Croquis, AMOMA Rem Koolhaas 1996-2007, double issue 134-135, El Croquis editorial, Madrid, 2007

El Croquis, Herzog and de Meuron 2002-2006, *the monumental and the intimate*, double issue 129-130, El Croquis editorial, Madrid, 2006

Engels Fr., *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία*, Μέρος Α', μτφρ. Αποστόλου Ελ., εκδ. Μπάυρον, Αθήνα, 1974

Frampton K., *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική: Ιστορία και Κριτική*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999

Garcia B., *Cultural policy and urban regeneration in Western European cities: Lessons from experience, prospects for the Future in "Local Economy"*, 19(4), Routledge, 2004

Giedion S., *Space, time and architecture: the growth of a new tradition*, Harvard University Press, Cambridge, 1977

Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990

Herzog and de Meuron: Natural History, ed. by Ursprung P., Canadian Centre for Architecture, Lars Muller Publishers, Montreal, 2005

Industrial buildings, Conservation and regeneration, ed. by Stratton M., E & FN Spon, London, 2000

Jameson F., *Postmodernism or the cultural logic of late capitalism*, Verso, UK, 1991

Jacobs J., *The death and life of great American cities*, Vintage Books, New York, 1961

Jencks C., *The Postmodern Agenda* in "The post-modern reader", ed. by Jencks C., St Martin's Press, New York, 1995

Krier L., *Architecture: choice or fate*, Andreas Papadakis publisher, Great Britain, 1998

Krier R., *Town Spaces, Contemporary Interpretations in Traditional Urbanism*, Birkhauser, Basel, 2006

Λάββας Γ., *Επίτομη ιστορία της αρχιτεκτονικής*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2002

Le Corbusier, *Η Χάρτα των Αθηνών, μ' ένα προοίμιο του Jean Giraudoux*, μτφρ. Κουρεμένος Στ., εκδ. Ύψιλον, Αθήνα, 1987

Λέφας Π., Siebel W., Binde J., *Αύριο οι πόλεις*, επιμ. Λέφας Π., εκδ. Πλέθρον, Αθήνα, 2003

Liotard J.-F., *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, μτφρ. Παπαγιώργης Κ., εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1993

Mack G., *Herzog and de Meuron: the complete works, 1992-1996*, Vol. 3, Birkhauser, Basel, 2005

Mommaas H., *Cultural clusters and the post-industrial city: Towards the Remapping of urban cultural policy*, in "Urban Studies", 41 (3), Carfax Publishing, 2004

Mommaas H., *Spaces of Culture and Economy: Mapping the Cultural-Creative Cluster Landscape*, in "Creative economies, creative cities: Asian-European perspectives", ed. by Kong L. and O'Connor J., Springer Media, London, 2009

Μπουμπάρη Ελ., *Βιομηχανικά μνημεία: Στιγμιότυπα από την ευρωπαϊκή εμπειρία, προς γνώσιν και συμμόρφωσιν*, εισήγηση στη διημερίδα «Η βιομηχανική κληρονομιά των Ιονίων νησιών», Κέρκυρα, Ιούνιος 2010

Museums in the 21st century, Concepts Projects Buildings, ed. by Greub S. and Greub T., Art Centre Basel, Prestel, Berlin, 2008

Perez J., Gonzalez R., *The historic centre in Spanish industrial and Post-industrial cities*, in "The Open Urban Studies Journal", 3, 2010

Pevsner N., *A history of building types*, Princeton University Press, Princeton, 1976

Rowe C., Koetter F., *Collage city*, The MIT Press, England, 1978

Sennett R., *Η τυραννία της οικειότητας, Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στον δυτικό πολιτισμό*, μτφρ. Μερτίκας Γ., εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 1999

Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη, επιμ. Γοσποδίνη Ασ.-Μπεριάτος Ηλ., εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2006

The Architectural Review, issue 1351, September 2009, Emap Construct, London

The Architectural Review, issue 1352, October 2009, Emap Construct, London

Τουρνικιώτης Π., *Η αρχιτεκτονική στη σύγχρονη εποχή*, εκδ. Futura, Αθήνα, 2006

Venturi R., Scott-Brown D., Izenour S., *Learning from Las Vegas*, MIT Press, Cambridge, 1996

Διαδικτυακές πηγές

<http://www.herzogdemeuron.com/index/projects/complete-works/201-225/201-caixaforum-madrid.html>

<http://www.rpbw.com/>

<http://www.fondazionevedova.org/en>

<http://www.musee-orsay.fr/en/home.html>

<http://www.palazzograssi.it/en/punta-della-dogana/museo/punta-della-dogana-venice.html>

<http://www.tate.org.uk/modern/>

<http://www.herzogdemeuron.com/index/projects/complete-works/126-150/126-tate-modern.html>

<http://jbadia.eurovia.net/en/equipamientos/museo-can-framis-en-el-22>

<http://www.carmassiarchitecture.com/eng/>

http://www.fjmt.com.au/projects/projects_mint.html

http://www.hht.net.au/museums/the_mint

http://www.domenig.at/joomla/safe_mode/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=35

<http://oma.com/projects/2008/mercati-general>

Πηγές εικονογράφησης

1. Αρχιτεκτονική Θεωρία: Από την Αναγέννηση μέχρι σήμερα, μτφρ. Μαρτινίδης Π., Taschen/Γνώση, 2005, σελ. 335
2. Frampton K., *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική: Ιστορία και Κριτική*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σελ. 25
3. Δημητριάδης Ευάγ., *Ιστορία της πόλης και της πολεοδομίας, Ευρωπαϊκοί πολιτισμοί, Μυκηναϊκοί χρόνοι ως τις αρχές του 20^{ου} αι.*, Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1995, σελ. 344
4. Frampton K., *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική: Ιστορία και Κριτική*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σελ. 99
5. Harvey D., *The condition of Postmodernity*, Blackwell, USA, 1990, σελ. 89
6. Αρχιτεκτονική Θεωρία: Από την Αναγέννηση μέχρι σήμερα, μτφρ. Μαρτινίδης Π., Taschen/Γνώση, 2005, σελ. 805
7. Venturi R., Scott-Brown D., Izenour S., *Learning from Las Vegas*, MIT Press, Cambridge, 1996, σελ. 88-89
8. Venturi R., Scott-Brown D., Izenour S., *Learning from Las Vegas*, MIT Press, Cambridge, 1996, σελ. 156
9. Frampton K., *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική: Ιστορία και Κριτική*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σελ. 32
10. Giedion S., *Space, time and architecture: the growth of a new tradition*, Harvard University Press, Cambridge, 1977, σελ. 752
11. Benevolo L., *Η πόλη στην Ευρώπη*, μτφρ. Παπασταύρου Αν., εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2009, σελ. 317
12. Frampton K., *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική: Ιστορία και Κριτική*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999, σελ. 321
13. Τουρνικιώτης Π., *Η αρχιτεκτονική στη σύγχρονη εποχή*, εκδ. Futura,

Αθήνα, 2006, σελ. 123

14. Le Corbusier, *Για μια αρχιτεκτονική*, μτφρ. Τουρνικιώτης Π., εκδ. Εκκρεμές, Αθήνα, 2005, σελ. 42
15. Krier L., *Architecture: choice or fate*, Andreas Papadakis publisher, Great Britain, 1998, σελ. 92
16. Krier L., *Architecture: choice or fate*, Andreas Papadakis publisher, Great Britain, 1998, σελ. 93
17. www.rchitecture.wordpress.com
18. www.virginia.edu
19. www.arcspace.com
20. www.dezeen.com
21. www.aamgalleria.it
22. www.rpbw.com
23. www.linternaute.com
24. www.wikipedia.org
25. www.wikipedia.org
26. www.artearti.net
27. www.wikipedia.org
28. www.galinsky.com
29. www.plusmood.com
30. www.thomasmayerarchive.de
31. www.picasaweb.com
32. Casabella, vol. 77, issue 794, October 2010, Arnoldo Mondatori

Editore, Italy

33. www.fjmt.com

34. www.fjmt.com

35. www.domenig.at

36. www.domenig.at

37. El croquis, *AMOMA Rem Koolhaas 1996-2007*, double issue 134-135, El Croquis editorial, Madrid, 2007, σελ.128

38. El croquis, *AMOMA Rem Koolhaas 1996-2007*, double issue 134-135, El Croquis editorial, Madrid, 2007, σελ.126-127

Εξώφυλλο. <http://www.flickr.com/photos/ekud89/6607279541/>

Αντικείμενο της ερευνητικής εργασίας αποτέλεσε η επανασηματοδότηση του δημόσιου χώρου στα αποκατεστημένα βιομηχανικά κτίρια και συγκροτήματα της Ευρώπης. Τα βιομηχανικά κτίρια, μετά τη ραγδαία αποβιομηχάνιση της δεκαετίας του 1970, επαναχρησιμοποιούνται στην πλειοψηφία τους ως κτίρια πολιτισμικού τύπου, δηλαδή ως μουσεία. Μελετάται η ιστορία της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής από τις απαρχές έως σήμερα. Η μελέτη επικεντρώνεται στα κινήματα του 19ου αιώνα, του μοντερνισμού και του μεταμοντερνισμού, τα οποία εξετάζονται ως προς τις θεωρίες τους και κατά πόσο επηρεάζουν ή επηρεάζονται από τη βιομηχανική αρχιτεκτονική. Εξετάζεται η διάρθρωση του δημόσιου χώρου και της πόλης σε κάθε μία από τις παραπάνω ιστορικές περιόδους. Μέσα από επιλεγμένα βιομηχανικά κτίρια και συγκροτήματα που επαναχρησιμοποιούνται ως μουσεία επιδιώκεται να διερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο επανεισάγεται ο δημόσιος χώρος μέσα σε αυτά είτε στο επίπεδο του όγκου, δηλαδή του μεμονωμένου κτιρίου, είτε στο επίπεδο του αστικού ιστού, όπως σε ένα βιομηχανικό συγκρότημα.

